

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ
ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Освітній ступінь «Магістр»

на тему: **Економічне обґрунтування програми підвищення ефективності
виробництва у сільськогосподарських підприємствах Рівненської
області**

Виконала: студентка 2 курсу, групи ЕК-21
Спеціальності 051 «Економіка»
(шифр і назва)

Власова Ганна Василівна

Керівник: Сиротюк Г. В., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2021

УДК: 332.155:338.43.631.11(477.81)

Кваліфікаційна робота: 95 ст. текст. част., 31 рис., 15 табл., 63 літературних джерела.

Економічне обґрунтування програми підвищення ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області

Власова Г.В. – Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. – Дубляни, Львівський НАУ, 2021.

Досліджено сутність ефективності виробництва продукції та її види. Вказано на резерви підвищення ефективності виробництва та критерії формування виробничої програми сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано динаміку обсягів виробництва, реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами та економічну ефективність її виробництва. Проведено оптимізацію виробничої структури сільськогосподарського підприємства і доведено, що така оптимізація дозволяє найефективніше використати виробничий потенціал підприємства. Обґрунтовано доцільність прийняття подальших управлінських рішень щодо економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на ринку. Висвітлено особливості формування стратегії розвитку підприємств. Запропоновано напрями підвищення ефективності виробництва та механізм підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, ефективність виробництва, виробнича програма, оптимізація, стратегія розвитку, інвестиційна привабливість.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Розділ 1. Теоретико-методичні основи формування ефективності виробництва	9
1.1. Суть і види ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах.....	9
1.2. Резерви підвищення ефективності виробництва та критерії формування виробничої програми сільськогосподарських підприємств.....	15
1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності аграрної продукції.....	24
Розділ 2. Сучасний стан розвитку виробництва та його ефективність у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області	30
2.1. Тенденції та аналіз обсягів виробництва у сільськогосподарських підприємствах	30
2.2. Економічна ефективність виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах	40
2.3. Основні тенденції ціни реалізації продукції у сільськогосподарських підприємствах.....	50
Розділ 3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах.....	54
3.1. Оптимізація виробничої програми сільськогосподарського підприємства.....	54
3.2. Формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств.....	60
3.3. Механізми підвищення інвестиційної привабливості та активності сільськогосподарських підприємств	65
Розділ 4. Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях.....	72
4.1. Аналіз стану охорони праці.....	72
4.2. Планування заходів з покращення охорони праці та їх фінансування.....	77
4.3. Економічна ефективність запланованих заходів з охорони праці.....	79
4.4. Безпека в надзвичайних ситуаціях.....	81
Висновки та пропозиції.....	84
Список використаних джерел.....	89

ВСТУП

Актуальність теми. Найважливішою задачею економічної складової ефективного розвитку аграрного сектору є підвищення рівня життя населення. Для цього, насамперед необхідно вирішити продовольчу проблему шляхом підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Для належного забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною важливим є забезпечення сталості виробництва аграрної продукції.

В умовах економічної кризи, яку сільськогосподарські підприємства України переживають сьогодні, доречною буде взаємоузгодженість та збалансованість дій з обслуговуючими і переробними підприємствами. Це дозволить суттєво змінити, в сторону покращення, економічну і соціальну ситуацію аграрних підприємств і сільських жителів. Також потрібно покращити інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств, яка сприятиме підвищенню ефективності виробництва та насиченості ринку продукцією рослинництва і тваринництва.

Дослідженнями економічної ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств та ефективності виробництва аграрної продукції займалися низка науковців: В. Андрійчук, В. Аранчій, В. Дієсперов, О. Макаров, Т. Маренич, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Олійник, І. Свиноус, С. Покропивний, В. Колот, Г. Черевко, А. Шеремета, Т. Говорушко, Н. Климаш, А. Гукалюк та інші вчені.

Незважаючи на суттєвий доробок науковців, в сьогоднішніх умовах досить мінливого зовнішнього середовища, детальнішого вивчення вимагають питання щодо забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням регіональних особливостей.

Мета роботи – дослідження теоретико-методичних основ щодо підвищення економічної ефективності виробництва та розробці шляхів її підвищення у сільськогосподарських підприємствах.

Для досягнення поставленої мети дослідження передбачено вирішити наступні **завдання**:

- розкрити суть економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції;
- дослідити чинники підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- охарактеризувати тенденцію розвитку та ефективності виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області;
- розробити програми підвищення ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах;
- виділити основні шляхи підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва;

Об'єктом дослідження є процес формування економічної ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних положень щодо підвищення економічної ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано такі методи дослідження:

- наукової абстракції (при розкритті сутності економічних категорій, критичної оцінки результатів досліджень окремих науковців тощо);
- монографічний (для аналізу виробничо-господарської діяльності окремих сільськогосподарських підприємств);
- системного підходу (для оцінки ефективності виробництва в досліджуваних сільськогосподарських

підприємствах); економіко-статистичний (для порівняння економічної ефективності діяльності досліджуваних підприємств); SWOT-аналіз (для аналізу сильних сторін та слабких, а також можливостей і загроз розвитку сільськогосподарських підприємств Рівненської області. Крім того використовувалися табличний метод, графічний метод, метод рядів динаміки тощо.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в наступному: узагальнено поняття «ефективність» та висвітлено власну точку зору стосовно його трактування; подано пропозиції стосовно оптимізації виробничої структури сільськогосподарського підприємства на базі побудови і розв'язку економіко-математичної моделі з коригуванням площ посіву культур та збільшенням величини прибутку і рівня рентабельності; запропоновано стратегію розвитку сільськогосподарських підприємств та подано механізм їх інвестиційної привабливості.

Практичне значення даних досліджень можуть бути використанні для розробки конкретних рекомендацій сільськогосподарським підприємствам щодо вдосконалення виробничої програми, а також при розробці стратегії розвитку аграрних підприємств області.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

1.1. Суть і види ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах

Нинішній стан функціонування сільськогосподарських підприємств характеризується суттєвим ступенем ризику господарювання, а також його нестабільністю, що накладає негативний відбиток на показниках економічної ефективності виробничо-господарської діяльності цих підприємств. Тому виходить на перший план проблема забезпечення ефективного економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, розробки необхідних заходів, що дозволили б пристосуватись до мінливого зовнішнього середовища та переходу на якісно вищий рівень їх розвитку.

Однією з найважливіших категорій економічної науки, за допомогою якої можна оцінити функціонування сільськогосподарського підприємства як економічної системи є ефективність. Дане поняття розглядають як явище, яке виникло завдяки обмеженості ресурсів, а також зацікавлень підприємств в організації ефективнішого виробництва. Отримання максимального доходу та обмеженість ресурсів є основними умовами для ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства.

Економічна ефективність будь-якого підприємства, в тому числі й сільськогосподарського, має відповідати цілям та меті його діяльності. Ефективність виробництва сільськогосподарськими підприємствами продукції залежить від попиту на дану продукцію та рівня її споживання населенням. В свою чергу на рівень споживання впливає низка чинників, особливо матеріальних. Розглядаючи поняття ефективність, його сутність різні науковці розкривали по своєму (табл. 1.1).

Таблиця 1.1. Еволюція поняття економічної категорії «ефективність»
вченими-економістами

Автор 1	Поняття 2	Джерело 3
Друкер П.	Ефективність є не тільки зв'язком результату із наміченими цілями, а й результатом (ефектом) з точки зору оптимального використання ресурсів (виробничих, фінансових та ін.).	Друкер П. Ф. Эффективный управляющий. Москва: ВСІ. 1994. 268 с.
Покропивний С. Ф., Колот В. М.	Ефективність — кількісне співвідношення показників результатів (ефекту) і витрат на їх (його) досягнення. В інвестиційній діяльності основним показником результатів є абсолютна величина приведенного грошового потоку, а витрат — обсяг інвестованого капіталу.	Підприємство: стратегія, організація, ефективність: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1998. — 352 с.
Коропецький І.С.	В регіональній політиці ефективність можна розуміти як просторовий розподіл ресурсів, з допомогою якого вдається отримати максимальний обсяг виробництва по країні загалом.	Економічні праці. Збірник вибраних статей. /К.: Смолоскип, 1998. —416 с.
Кашин В.Н., Ионов В.Я.	Вимога забезпечення ефективності виробництва зв'язано з системою економічної оцінки основної діяльності господарчого ланцюга і потребує суттєвих змін та доповнень показників, які більше за все представлені за показниками товарної та реалізованої продукції.	Хозяйственный механизм и эффективность промышленного производства. - М: Наука, 1997. - 367 с.
БудаговськаС., Кілієвич О., Луніна І.та ін.	Ефективність — це можливість використати найкращим чином те, що має суспільство у своєму розпорядженні для досягнення найкращого результату.	Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / За заг.ред. С Будаговської.- К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. - 517 с С. 16-17
Самуельсон Пол А., Нордгауз Вільям Д.	Ефективність — відсутність втрат, або таке використання ресурсів, яке забезпечує максимально можливий рівень задоволення за даних факторів виробництва; технології.	Мікроекономіка / Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — 676 с. С. 620
Шапиро С.А.	Ефективність характеризує не лише результативність діяльності, але й її економічність, тобто досягнення певного результату з мінімальними витратами.	Управление человеческими ресурсами / С.А.Шапиро. - М.: ГроссМедиа, 2005. – 304 с.
Шегда А.В.	Ефективність — це завжди відповідне співвідношення (результату і мети або результату і витрат на його досягнення), тобто ця величина відносна.	Менеджмент: Навч. посіб. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. — 583 с. — (Вища освіта XXI століття). С. 507

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Руснак П. П., Жебка В.В., Рудий М.М., Чалий А.А.	Економічна ефективність показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів. Ефективність виробництва є узагальнюючою економічною категорією, якісна ознака якої відображується у високій результативності використання засобів виробництва і праці.	Економіка сільського господарства / За ред. П.П. Руснака.— К.: Урожай, 1998.- 320 с. С. 210-211
Бовикін В.І.	Загальна ефективність розглядається в композиції двох складових: - ефективність з точки зору використання зовнішніх можливостей підприємства (зовнішня ефективність); - ефективність з точки зору використання її внутрішніх можливостей (внутрішня ефективність).	Новый менеджмент: (управление предприятиями на уровне высших стандартов; теория и практика эффективного управления). — М: ОАО «Издательство «Экономика». 1997. — 368 с.
Коккіз Г.	Ефективність вимірюється системою показників, яка є індивідуальним інструментом моніторингу результативності окремих керівників, працівників	Коккіз Г. Управление результативностью. Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. М.: Альпина, 2008. 313 с.
Буреннікова Н.В. (Поліщук), Ярмоленко В.О.	Ефективність економічного процесу – це економічна категорія, яка характеризує цей процес з якісної сторони і відображає співвідношення між ефектом (наслідком) економічного процесу і відповідними витратами.	Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О. Результативність функціонування складних економічних систем аграрного спрямування. МОНУ. Вінниця: ВНАУ, 2017. 168 с.
Саблук П. Т.	Ефективність підприємства ототожнюється з ефективністю виробництва та розглядається як ефективність виробничих потужностей та виробничих процесів	Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: Посібник у питаннях і відповідях. / За ред. П.Т.Саблука. - К.: ІАЕ УААН, 1999.-532с.

Якщо розглядати ефективність як категорію, то вона має якісні та кількісні чинники. Якісні чинники віддзеркалюють теоретичний зміст, сутність категорії, тоді як кількісні чинники відображають дію закону

економії часу, тобто скорочення часу для досягнення цілей виробництва продукції і якнайкраще використання ресурсів.

Ефективність виробництва є комплексним відображенням кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за відповідний період [14, с.449].

Для того, щоб ширше зрозуміти процес формування результатів та ефективності виробництва, подамо його схематично (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Процес формування результатів та ефективності виробництва

Джерело: побудовано на основі [14, с. 450]

Отже, на ефективність виробництва суттєвий вплив мають наявні ресурси, як матеріальні, так і трудові, які приймають безпосередню участь в процесі виробництва в результаті якого отримуємо певний результат (ефект).

Ефективність буває декількох видів, в результаті опрацювання наукової літератури виявили, що учені виділяють чотири види, кожен з яких має свої характеристики (рис. 1.2):

- 1) економічна ефективність (її можна охарактеризувати як отримання максимальної вигоди від виробництва сільськогосподарської продукції при мінімальних затратах на неї);

- 2) технологічна ефективність (використання ресурсів виробництва, за критерій приймається максимальний вихід сільськогосподарської продукції з 1 землі при дотриманні належної екологічної рівноваги);
- 3) соціальна ефективність (створення належних умов праці та відпочинку для працівників підприємства);
- 4) екологічна ефективність (збереження навколишнього середовища і виробництво екологічно чистої аграрної продукції).

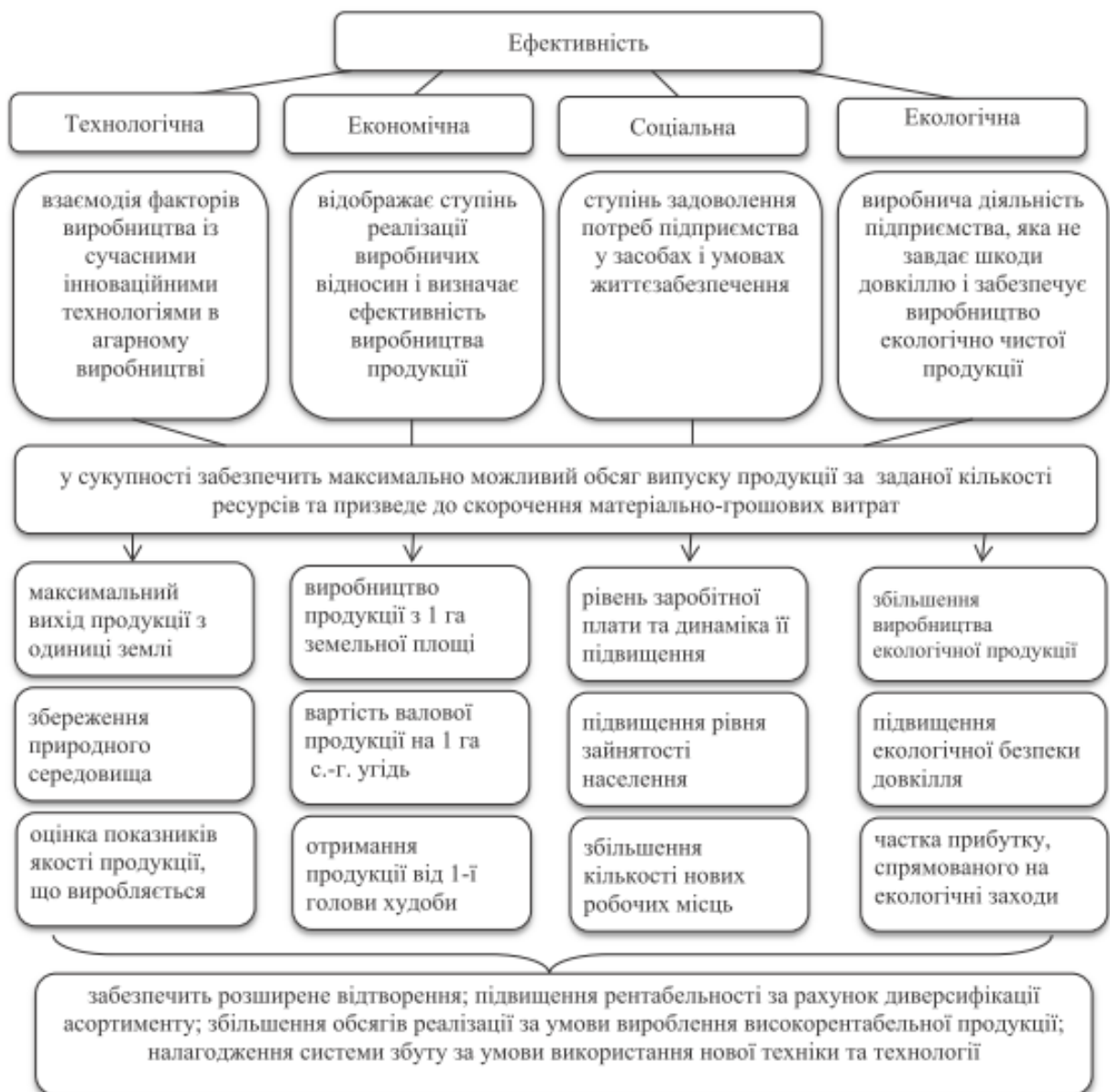

Рисунок 1.2. Види ефективності та їх характеристика

Джерело: побудовано автором на основі [14, 15]

Охарактеризовані види ефективності перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Так, розглядаючи взаємозв'язок соціальної та економічної ефективності, то він є досить сильним, оскільки економічний ефект впливає на задоволення соціальних потреб працівників підприємства. Аналогічно технологічна ефективність сприяє зростанню економічної ефективності. Щодо екологічної ефективності, то її особлива увага належить, оскільки вже неодноразово наголошувалось на тому, що сільськогосподарські підприємства повинні дотримуватись концепції сталого розвитку [15].

В своїх дослідженнях наша увага буде в основному приділена економічній ефективності виробництва, тому проаналізуємо трошки ширше даний вид ефективності.

Буреннікова Н. В. і Ярмоленко В. О. розглядають економічну ефективність з позиції оцінки ефективності економічного процесу і аналізують даний процес з якісної сторони, при цьому зауважують, що він «відображає співвідношення між ефектом економічного процесу і належними витратами» [16].

Економічна ефективність виробництва є специфічним індикатором, на основі якого аграрні підприємства визначаються у виборі ресурсів для виробництва, оцінюють роботу виробничих підрозділів підприємства та складають плани на майбутнє.

Мельник Л., Корінцева О. економічна ефективність називають як найважливішим поняттям в економіці [17].

Андрійчук В.Г. розглядає економічну ефективність як співвідношенням між ресурсами та результатами аграрного виробництва, тобто це є вартісні показники ефективності [18].

Дієсперов В. трактує поняття економічна ефективність як отримання високого результату при незначних витратах на виробництво продукції [19].

Економічна ефективність є однією з складною соціальною економічною категорією, яка відтворює процес розвитку продуктивних сил у взаємозв'язку з виробничими відносинами. Аналізуючи визначення економічної ефективності науковцями вважаємо, що розглядаючи дане поняття як одержання якнайбільшої кількості аграрної продукції при мінімальних затратах на виробництво, доцільно враховувати ще й якісну складову, оскільки споживачі приділяють якості досить важливу роль.

Звідси, економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції – це досить складна економічна категорія, які складається з процесів виробництва та управління, економічних процесів, які проходять у господарській діяльності підприємств.

1.2. Резерви підвищення ефективності виробництва та критерії формування виробничої програми сільськогосподарських підприємств

Ведення ефективної господарської діяльності є основним завданням підприємства. Проте в нинішніх умовах така діяльність характеризується ризиками та невизначеністю. Тому сільськогосподарським підприємствам приходится шукати резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок скорочення витрат на виробництво продукції, встановлення належної цінової політики тощо.

Перш ніж визначити резерви підвищення ефективності виробництва проведемо аналіз чинників, які впливають на економічну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств (рис. 1.3).

Чинники впливу на ефективність діяльності підприємств поділяються на два види:

- 1) внутрішні (залежать від роботи адміністративного персоналу та всього колективу підприємства, а також вони показують результати виробничо-господарської діяльності підприємства)

2) зовнішні (такі, на які підприємство не має впливу, а саме: природно-кліматичні умови, політична ситуація в країні, фінансова та податкова політика, ринки збуту продукції тощо) (рис. 1.3).

Рисунок 1.3. Фактори впливу на економічну ефективність підприємства
Джерело: сформовано на основі [20]

Проблема підвищення економічної ефективності діяльності аграрних підприємств полягає в отриманні максимального результату на кожну одиницю витрачених всіх видів ресурсів. Економічна ефективність є реальною формою на яку має вплив закон економії часу. Цей зв'язок виражається через продуктивність праці, а саме її зростання.

Резерви підвищення економічної ефективності виробництва можна розглядати в розрізі трьох груп:

1) управління ресурсами та витратами;

- 2) розвитку та удосконалення виробництва;
- 3) удосконалення системи управління діяльністю підприємства (рис. 1.4).

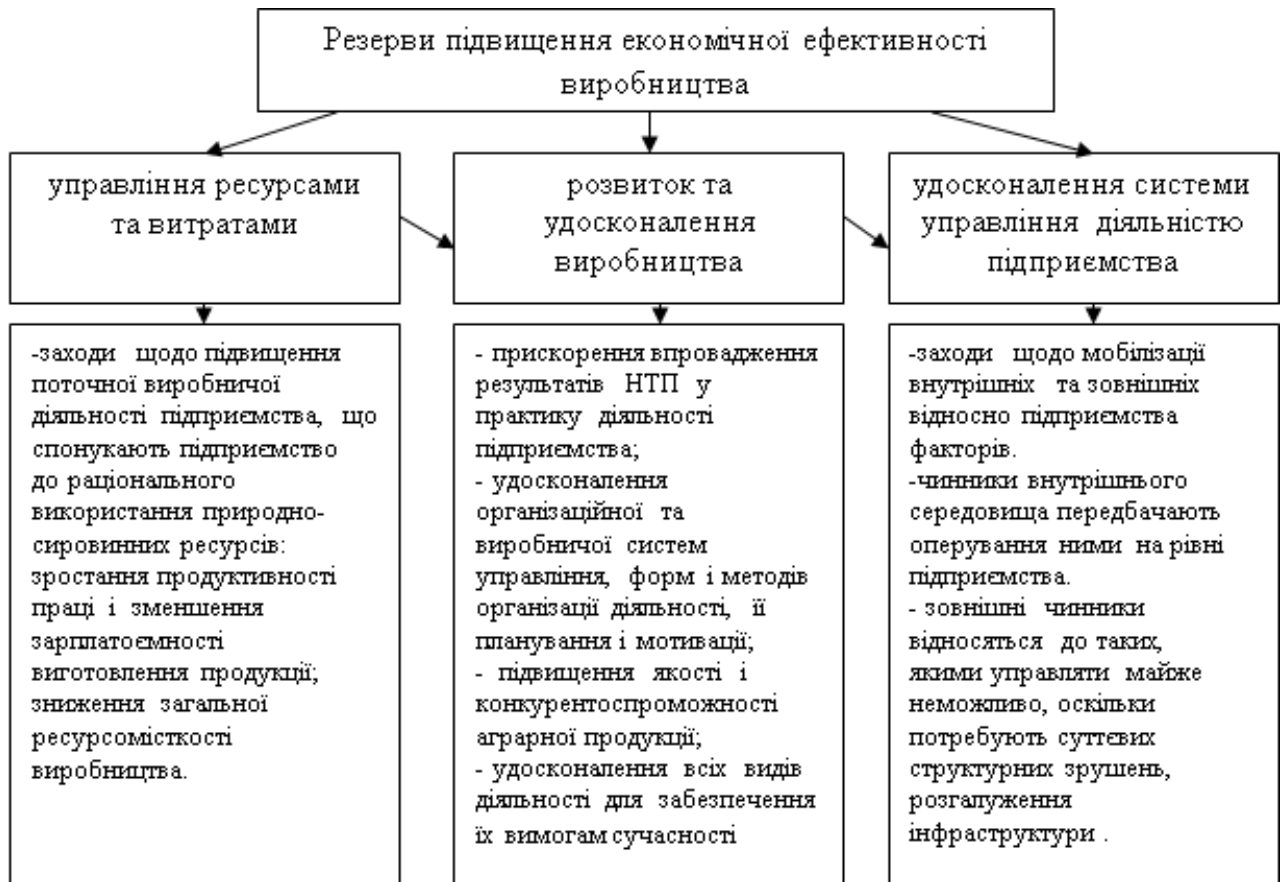

Рисунок 1.4. Резерви підвищення економічної ефективності виробництва

З метою організації ціленаправленого пошуку резервів доцільно навести їх класифікацію. Виділимо найважливіші класифікаційні ознаки:

- за місцем утворення;
- за часом використання;
- за характером впливу на результати діяльності;
- за змістом;
- за видами ресурсів;
- за стадією життєвого циклу;
- за способом виявлення;

- за стабільністю;
- за узагальнюючими показниками ефективності (рис. 1.5).

Рисунок 1.5. Класифікація резервів виробничої діяльності

Джерело: побудовано за даними [21].

Дослідження економічної ефективності виробництва дозволяє виокремити шляхи підвищення продуктивності праці і зниження затрат живої праці, а також зниження фондомісткості виробництва та розумного використання природних ресурсів.

Для розрахунку ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства можна скористатися вхідними та вихідними елементами (рис. 1.6).

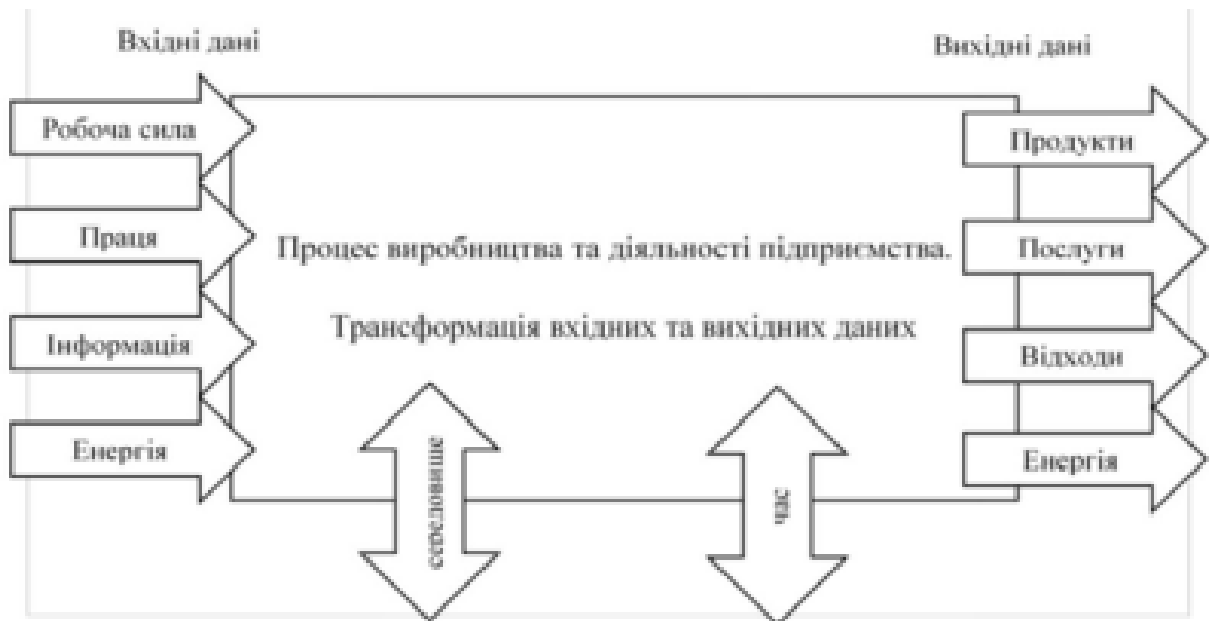

Рисунок 1.6. Процес виробництва та діяльності сільськогосподарського підприємства

Джерело: побудовано на основі [22]

Вхідними елементами, які використовуються в діяльності підприємстві є: робоча сила, праця, інформація та енергія. Натомість до вихідних елементів відносять: продукти, послуги, відходи та енергію. Крім того, на процес виробництва впливає середовище та час.

Поділяємо думку Говорушко Т. і Климаш Н. в тому, що на ведення виробничо-господарської діяльності підприємства значний вплив мають такі умови [23] (рис. 1.7).

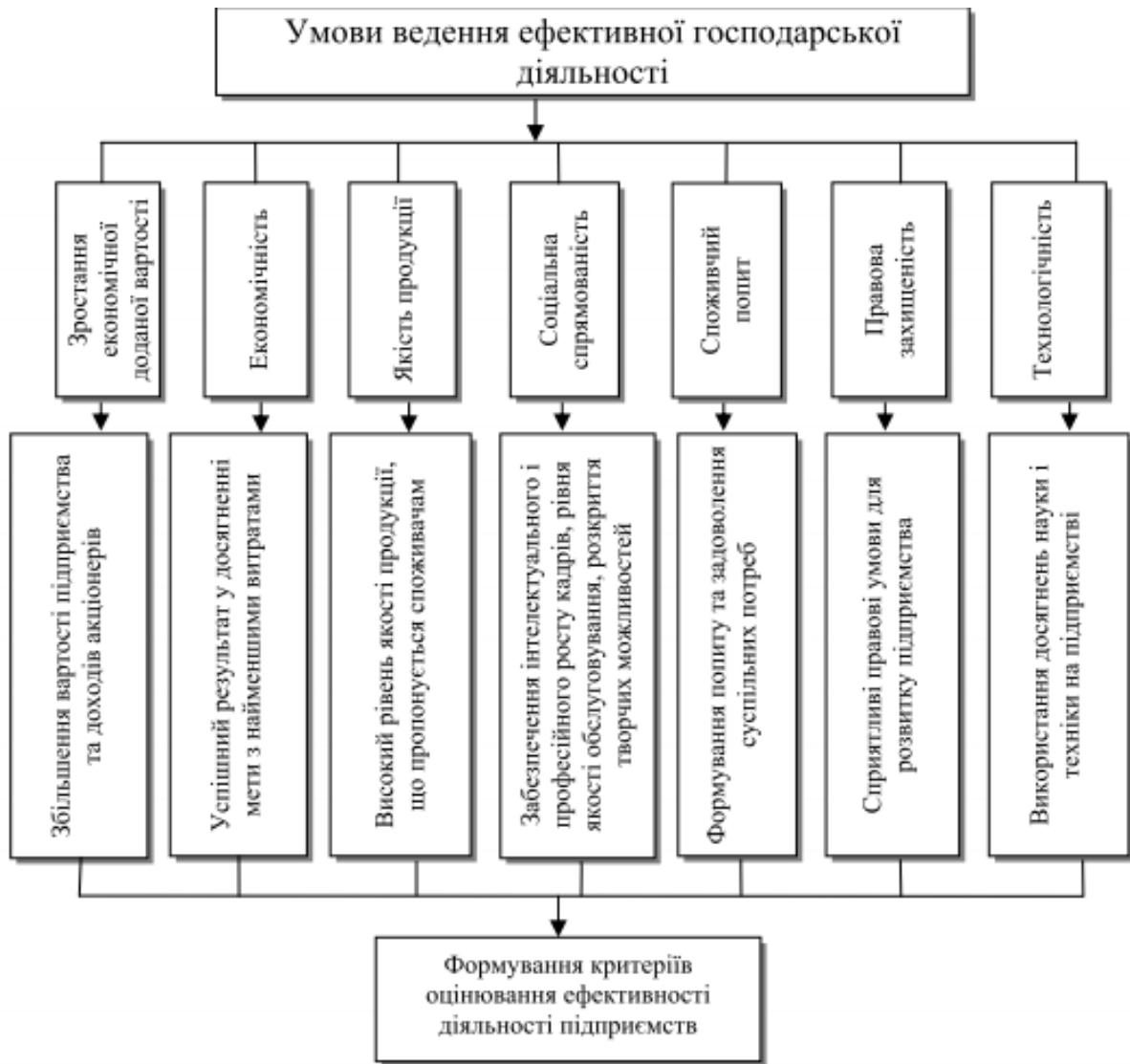

Рисунок 1.7. Умови, які мають значний вплив на ведення виробничо-господарської діяльності підприємства

Джерело: побудовано на основі [23]

Для підвищення економічної ефективності виробництва продукції сільськогосподарським підприємствам необхідно враховувати ризики. Специфічні особливості в аграрному виробництві, які характеризуються сезонністю, значним впливом природно-кліматичних умов, лише підвищують рівень ризику. На сьогодні аграрне виробництво є найбільш ризикованим. Тому доцільно вміти правильно оцінювати ризики та уникати їх, вчасно проводити моніторинг ризиків, здійснювати управління ризиками. Ці аспекти подамо схематично на рис. 1.8.

Рисунок 1.8. Механізм виявлення, оцінки та управління ризиками в аграрному виробництві

Джерело: складено на основі [24]

Виникнення економічного ризику пов'язано з невизначеністю У сільському господарстві ризик має свої специфічні особливості на які ми вже вище звертали увагу. Це потребує застосування системного підходу до ідентифікації та управління ризиками, його аналізу, оцінки та механізму виявлення на ранніх стадіях.

Наявність ризику в аграрному виробництві пов'язано з тим, що не реально передбачити точно майбутній розвиток подій. Для цього потрібно навчитися передбачати, безпомилково оцінювати та всіма можливими методами зменшувати вплив ризику на виробничо-господарську діяльність підприємства.

Досягнення високих показників ефективності виробництва сільськогосподарської продукції вимагає розроблення виробничої програми сільськогосподарських підприємств, яка б враховувала природно-біологічні процеси, забезпеченість виробничими ресурсами, взаємозв'язок галузей тощо.

Виробнича програма аграрного підприємства включає в себе обсяг і структуру виробництва продукції, при цьому враховує ресурсні обмеження та ринкові вимоги.

Дивнич О. Д. виділила наступні критерії формування виробничої програми [25, с. 115]:

- 1) тривалий період між виробництва і одержанням готової продукції (озимі зернові культури, молоко і м'ясо ВРХ);
- 2) висока залежність виробничих процесів сільськогосподарських підприємств від природно-кліматичних умов;
- 3) неможливість вплинути на тривалість операційного циклу, що залежить від особливостей сільського господарства;
- 4) взаємозалежність між галузями рослинництва і тваринництва, перша постачає корми, а друга – добрива;

5) сезонний характер повернення авансованого капіталу і витрат на виробництво

Варто виділити характерні для виробничої програми особливості (рис. 1.9).

Рисунок 1.9. Характерні особливості для виробничої програми

Джерело: побудовано за даними [25]

Розроблення виробничої програми насамперед стосується стратегічного плану, який спрямований на досягнення нових ідей, цілей, пов'язаних із суттєвими змінами стану підприємства щодо видів продукції, технології виробництва і якості продукції.

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності виробництва аграрної продукції

Успішний розвиток сільськогосподарських підприємств та утримання лідируючих позицій на ринку нереально забезпечити без своєчасного аналізу діяльності таких підприємств. Для того, щоб прогнозувати діяльність підприємства на перспективу і будувати стратегічні плани потрібно володіти надійною та достатньою інформацією про рівень ефективності виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Використання ефективних методів дослідження дозволяє аналізувати певні проблеми, що стосуються того чи іншого вивчення. Дослідження ефективності виробництва продукції аграрних підприємств повинно ґрунтуватися на системі сучасних економічних теорій, які дозволять дати відповіді на поточні питання і створити основу для прогнозів на майбутнє діяльності підприємств.

На основі методологічних методів оцінюється ефективність виробництва у аграрних підприємствах. Зауважимо, що розвиток методології досліджень у аграрній сфері була недостатньо помітною, це можна пояснити особливостями даного об'єкта дослідження.

Для вивчення суспільних явищ у їх розвитку і динаміці відбувається на основі побудови і характеристики рядів динаміки. Останні являють собою подані у хронологічній послідовності статистичні показники явища, яке досліджується. Ряди динаміки характеризують кількісну сторону явища, а також ознаку часу, тобто його інтервал. Залежно від виду ознаки часу ряди динаміки поділяють на інтервальні і моментні [26]. Рівні динамічного ряду, можуть бути виражені відносними величинами, абсолютними величинами та середніми величинами. При проведенні дослідження широке застосування мав економіко-статистичний метод. Його використовували при вивченні певних процесів, явищ та встановленні тенденцій їх розвитку.

Проводячи прогнозування і планування аграрного виробництва та окремих економічних процесів розвитку використовували розрахунково-конструктивний метод. Суть його полягає в розробці декількох варіантів вирішення економічної проблеми, її оцінці, а після цього вибирається найоптимальніший варіант.

Майже на кожній стадії вирішення економічних проблем використовували абстрактно-логічний метод, так як на його основі визначаються поняття, категорії, здійснюються рекомендації на перспективу.

Аналізуючи виробничо-господарські процеси найбільше використовували метод порівняння, особливо при порівнянні основних економічних показників в динаміці, з нормативними показниками, з передовими підприємствами області тощо.

Досліджуючи динаміку виробництва аграрної продукції визначається її спрямованість, яка позначається трендом у формі прямої. Такий вираз є досить зручним для розрахунку середньої швидкості зміни показника.

Для аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку сільськогосподарських підприємств використовувався SWOT-аналіз, а для моделювання виробничої програми сільськогосподарського підприємства – економіко-математична модель.

З метою з'ясування напрямку розвитку того чи іншого процесу проводять обробку динамічного ряду, використовуючи такі методи:

1. Механічне вирівнювання рівнів динамічного ряду відносно інших рівнів. Визначається за формулою проста ковзна середня:

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n}, \quad (1.1)$$

де n – це кількість спостережень; x – це точка спостережень.

Коли потрібно визначити зважену ковзну середню, то використовують формулу:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i p_i}{\sum p_i}, \quad (1.2)$$

де p_i – вага i -го показника,

або експоненціальну ковзну середню, що має наступний вигляд:

$$\bar{x} = \alpha x_i + (1 - \alpha)x_{i-1}, \quad (1.3)$$

де $\alpha = \frac{2}{n+1}$ – показник, що визначає величину параметра ваг.

2. Аналітичне вирівнювання, при якому використовуються криві, при цьому проблемою є підбір підходящої функції. Найпоширенішими є поліноміальні криві:

$$\left. \begin{aligned} y &= a_0 + a_1 x && \text{(поліном першого ступеня, пряма);} \\ y &= a_0 + a_1 x + a_2 x^2 && \text{(поліном другого ступеня,} \\ &&& \text{парабола другого порядку);} \\ y &= a_0 + a_1 x + a_2 x^2 + a_3 x^3 && \text{(поліном третього порядку,} \\ &&& \text{парабола третього порядку) і т. д.,} \end{aligned} \right\} \quad (1.4)$$

де a_0, a_1, a_2, a_3 – коефіцієнти полінома.

Виконати комплексну оцінку економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, з врахуванням всіх чинників, можна шляхом використання економіко-математичної моделі. Важливо при побудові економіко-математичної моделі вибрати критерій оптимальності рішення. Економіко-математичні моделі бувають двох видів: 1) інформаційні моделі: ефективності використання ресурсів (валова продукція, товарна продукція, матеріаломісткість продукції, продуктивність праці, фондівіддача); ефективності виробництва (урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин); 2) оптимізаційна модель, дозволяють визначити найоптимальніше поєднання видів

діяльності підприємств та формувати робочу структуру і розміри підприємства [27].

Ефективність виробництва є досить емною економічною категорією, тому оцінити її конкретним показником нереально. Для здійснення економічного аналізу діяльності сільськогосподарського підприємства, як правило, використовується система показників. Проаналізувавши низку наукових джерел прийшли до висновків об'єднати систему показників у три блоки: показники ефекту виробничої діяльності; показники ефективності використання ресурсів підприємства і витрат; показники ступеня задоволення потреб (рис. 1.10).

Рисунок 1.10. Блоки показників ефективності сільськогосподарського виробництва

Погоджуємось з думкою колективу авторів [28], що найважливішим показником ефективності є прибуток, який визначає абсолютну величину ефекту, а його відносним показником є рівень рентабельності. Ще одним важливим показником є норма прибутку.

В умовах сьогодення аграрні підприємства є відносно самостійні у плані визначення напрямів виробничо-господарської діяльності, самі приймають певні рішення щодо використання виробничих ресурсів, виробництва і реалізації продукції, а також самі розпоряджаються прибутком.

При характеристиці рівня ефективності виробництва важливо використовувати такі показники: урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, ціни на продукцію, суму прибутку на одиницю затрат праці та на 1 га тощо. Тобто здійснити оцінку економічної ефективності виробництва можна використовуючи натуральні та вартісні показники.

Оцінюючи ефективність виробничої програми сільськогосподарського підприємства виділяють часткові та комплексні показники (табл. 1.2).

Головними показниками, які використовують для аналізу ефективності виробничого планування є рівень реалізації виробничої програми загалом по сільськогосподарському підприємству, а також за видами продукції. Визначаються такі показники порівнянням фактичних показників з плановими, що подано виробничій програмі.

Можна проводити і експрес-аналіз економічних показників для їх оперативної оцінки, до яких відносять: виробничу і повну собівартість; виручка від реалізації продукції; валовий прибуток та рівень рентабельності аграрної продукції.

Таблиця 1.2. Показники економічної ефективності виробничої програми аграрного підприємства

Часткові показники ефективності виробничої програми	
рослинництва	тваринництва
<ul style="list-style-type: none"> – урожайність сільськогосподарських культур; – вироблено на 100 га ріллі, ц: зернових культур, соняшнику, сої, ріпаку озимого, цукрових буряків тощо; – вироблено валової продукції рослинництва (у постійних цінах 2016 р.), тис грн; – вироблено валової продукції у поточних цінах, тис грн; – вироблено валової продукції рослинництва (у постійних цінах 2016 р.) на: 100 га ріллі, тис грн; одного середньооблікового працівника, тис грн; на 1 грн виробничих витрат, грн; – виручка від реалізації продукції, тис грн; – одержано валового прибутку, тис грн; – одержано валового прибутку на 100 га ріллі; на – одного середньооблікового працівника 	<ul style="list-style-type: none"> – продуктивність тварин; – вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь, ц: молока, приросту живої маси великої рогатої худоби; – вироблено на 100 га ріллі приросту свиней, ц; – вироблено валової продукції тваринництва (у постійних цінах 2016 р.); – вироблено валової продукції тваринництва (у постійних цінах 2016 р.) на: 1 умовну голову худоби, 100 га сільськогосподарських угідь, одного – середньооблікового працівника, на 1 грн виробничих витрат, грн; – виручка від реалізації продукції, тис. грн.; – одержано валового прибутку, тис грн; – одержано валового прибутку на 1 умовну голову худоби, 100 га сільськогосподарських угідь, на одного працівника
Комплексні показники ефективності виробничої програми	
<ul style="list-style-type: none"> – валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2016 р.), тис грн; – валова продукція у поточних цінах, тис грн; – товарна продукція сільського господарства, тис грн; – виробнича собівартість сільськогосподарської продукції, грн/ц; – окупність виробничих витрат галузей та у цілому сільського господарства валовою продукцією, доходом, валовим прибутком; – продуктивність праці у сільському господарстві, тис грн/особу; – одержано валової продукції (у поточних цінах), грн: на 1 грн основних засобів, на 1 грн оборотних виробничих засобів; – валовий прибуток від реалізації продукції сільського господарства, тис грн; – рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва; – рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва; – рівень рентабельності виробничих витрат 	

Джерело: складено на основі [25]

Отже, застосування запропонованої системи показників дозволить провести комплексний аналіз економічної ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємств.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА ЙОГО ЕФЕКТИВНІСТЬ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Тенденції та аналіз обсягів виробництва у сільськогосподарських підприємствах

З метою забезпечення сталого розвитку економіки, одну з її складових, а саме сільське господарство, потрібно розглядати як нерозривну складову єдиної макроекономічної системи.

Ведення ефективної діяльності сільськогосподарськими підприємствами є справою не простою, оскільки сільському господарству притаманні своєрідні особливості виробництва, які насамперед пов'язані з сезонністю виробництва, використанням землі у виробництві, а також живих організмів, виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції тощо.

Найбільше вирізняє галузь сільського господарства від інших галузей те, що складовою частиною виробничих ресурсів тут є земля, яка одночасно виступає і предметом праці і засобом виробництва.

В Україні, та й у Рівненській області, відбулися суттєві зміни у сфері земельних відносин та формах власності на неї. Розпочата у 90-х роках земельна реформа, яка пов'язана зі зміною форми власності на землю з державної на приватну, ще по сьогоднішній день не має логічного завершення. Хоча з 1 липня 2021 р. набрав чинності Закон України №552-ІХ, який скасовує мораторій на продаж сільськогосподарської землі [29].

Рівненська область, що займає частину Волинської височини, східні частини Волинського Полісся та малого Полісся, а також і західну частину Центрального Полісся, характеризується сприятливими кліматичними

умовами і достатнім рівнем забезпеченості ресурсами для ефективного ведення сільського господарства.

Найбільш поширеними ґрунтами в області є дернові, дерново-підзолисті, опідзолені, торфові ґрунти.

Рівненська область має вигідне територіально-географічне розташування. Її територією проходить державний кордон з країною Білорусь.

Виробництвом сільськогосподарської продукції в області займається 554 суб'єкти господарювання, з них 91 господарське товариство (16,4 %), 356 фермерських господарств (64,3%), 57 приватних сільськогосподарських підприємств (10,3%) і 50 інших суб'єктів господарювання (9,0 %). В АПК Рівненської області зайнято 80,9 тис. осіб або 18 % відсотків до зайнятих у виробничо-господарському комплексі досліджуваного регіону.

На сільське господарство у Рівненській області припадає 20,6 % валової доданої вартості. За 2020 р. всіма категоріях господарств досліджуваного регіону ВВП сільського господарства зросла на 3,1 %, в т. ч. по сільськогосподарських підприємствах області приріст становив 6,5 % у співвідношенні до 2019 р. Частка досліджуваної області у загальному обсязі ВП сільського господарства країни складає 2,8 %.

На ефективну діяльність всього АПК Рівненської області вказує той факт, що у 2020 році за темпами приросту ВВП за всіма категоріями господарств область вийшла на 4 місце серед інших областей України, а за сільськогосподарськими підприємствами – на 2 місце. Такі позитивні зрушення щодо зростання валової продукції пов'язані з тим, що збільшилося виробництва рослинницької продукції, а саме: соняшнику, сої, цукрових буряків.

Проаналізувавши в динаміці індекс сільськогосподарської продукції зауважуємо, що у сільськогосподарських підприємствах він був дещо вищим

порівняно з господарствами усіх категорій і у 2020 р. становив 108 % порівняно з 103 % у господарствах усіх категорій (рис. 2.1).

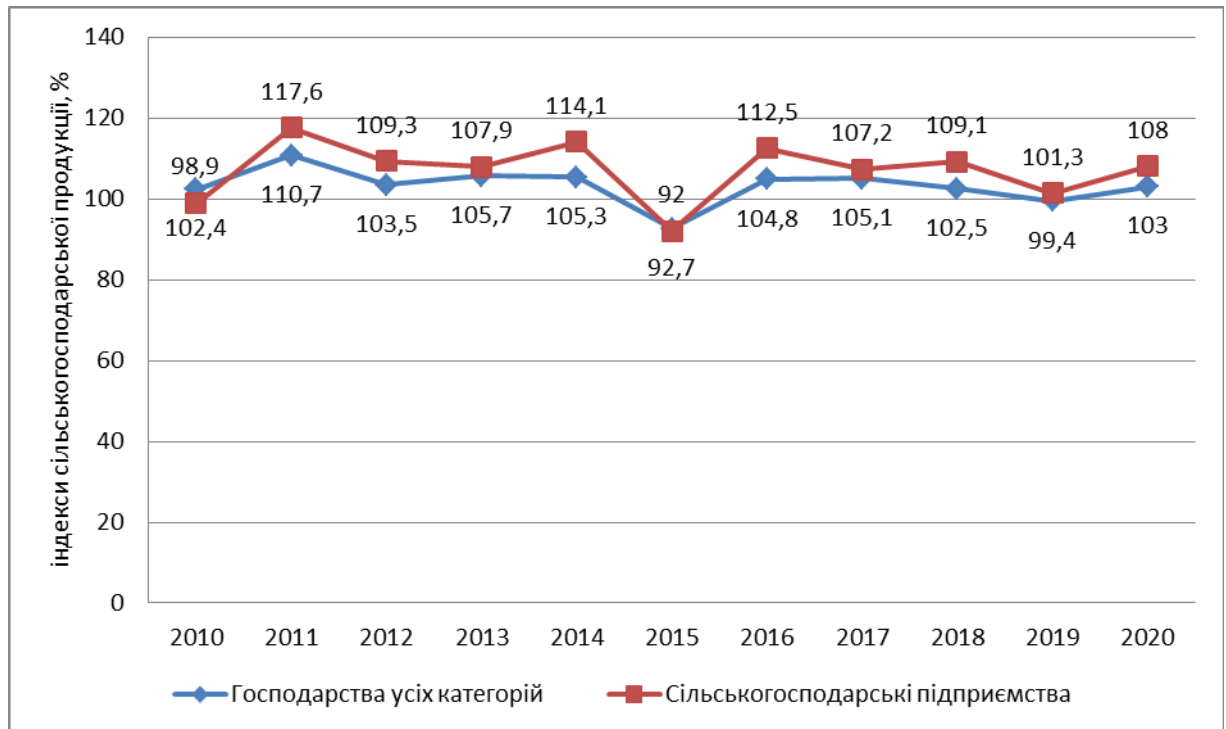

Рисунок 2.1. Динаміка індексу сільськогосподарської продукції у Рівненській області (у постійних цінах 2016 р.; % до попереднього року)*

*Побудовано за даними [30]

В сільському господарстві області провідна роль належить рослинництву, де найбільша площа посівів припадає на зернові та зернобобові культури, яка в динаміці зростає. Другою культурою за площею посівів є картопля, в динаміці незначно зросла. Суттєво зросли площі під соняшником у 2020 р. вони становили 40,1 тис. га, що більше в 13 раз порівняно з 2014 р. Зауважимо, що у 2020 р. збільшились в області посіви цукрових буряків на 30, % порівняно з 2014 р. та на 44,4 % порівняно з попереднім роком. Під овочеві культури відведено 12,7 тис.га посівних площ і під плодові та ягідні культури – 7,3 тис. га, причому вони зменшились на 2,7% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Динаміка виробництва продукції рослинництва у підприємствах Рівненської області*

Роки	Культури зернові та зернобобові	Цукрові буряки	Соняшник	Картопля	Культури овочеві	Плодові і ягідні культури
Посівна площа, тис. га						
2014	258,9	13,0	3,1	69,9	11,9	7,5
2015	250,5	10,6	4,4	68,8	11,7	7,4
2016	270,0	11,9	15,1	69,9	12,0	7,0
2017	266,2	14,3	24,7	71,1	12,6	7,4
2018	262,1	13,7	24,2	70,9	12,6	7,4
2019	292,2	11,7	28,1	71,0	12,6	7,3
2020	282,8	16,9	40,1	72,2	12,7	7,3
2020 до 2014,%	109,2	130,0	Більше в 13 раз	103,2	106,7	97,3
Урожайність, ц/га						
2014	47,8	420	19,0	187	209	172,4
2015	45,0	429	22,8	178	183	145,4
2016	48,2	457	28,0	179	197	114,5
2017	45,7	449	27,3	184	212	119,0
2018	48,1	537	24,1	185	210	128,0
2019	51,2	479	28,1	181	213	133,3
2020	51,4	467	26,9	178	217	137,4
2020 до 2014,%	107,5	111,2	141,5	95,2	103,8	79,7
Валовий збір, тис. ц						
2014	12227,3	5441,4	58,7	13040,8	2486,8	1191,5
2015	11015,4	4544,0	95,6	12275,8	2135,7	992,5
2016	13004,6	5438,8	370,4	12494,2	2362,3	776,9
2017	12087,2	6426,4	670,5	13109,1	2681,5	809,0
2018	12595,2	7239,0	584,2	13108,2	2651,0	871,8
2019	14930,1	5600,8	779,4	12847,0	2688,7	900,8
2020	14437,4	7888,5	1016,8	12860,1	2747,1	931,4
2020 до 2014,%	118,1	145,0	Більше в 17 раз	98,6	110,4	78,2

*Побудовано за даними [30]

Аналізуючи урожайність культур, варто зазначити, що даний показник має тенденцію до зростання майже у всіх культурах, крім картоплі та плодових і ягідних культур. Причому найбільше зростання урожайності спостерігається по соняшнику на 41,5 % порівняно з 2014 р., що вплинуло на суттєве зростання валового збору даної культури – у 17 раз порівняно з 2014 р. та 30,5 % порівняно з попереднім роком. Проте, найбільше виробництво припадає на продукцію зернових і зернобобових культур, у 2020 р. було одержано 14437,4 тис. ц, що більше на 18,1 % відносно 2014 р.

Для більшого унаочнення даних з валового збору основних сільськогосподарських культур побудуємо рис. 2.2

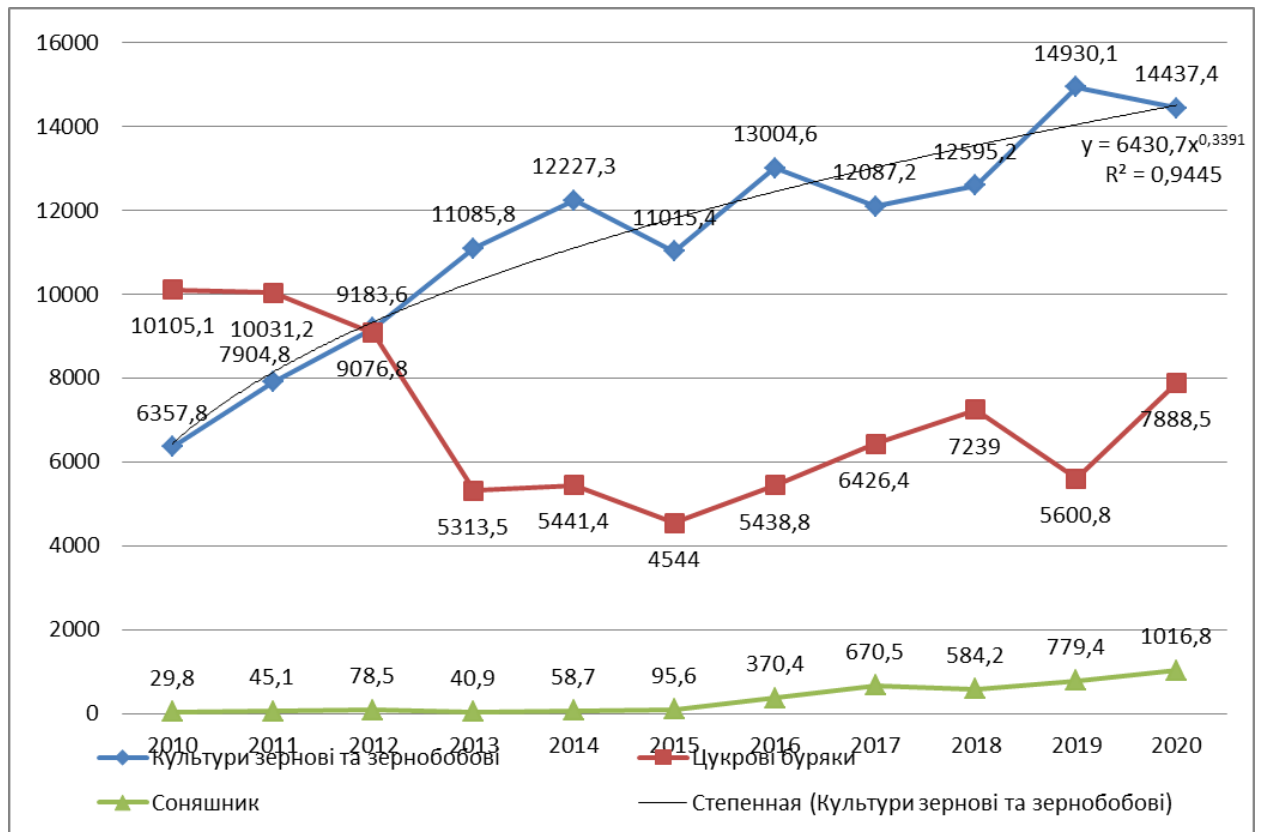

Рисунок 2.2. Валове виробництво основних сільськогосподарських культур в динаміці, тис. ц*

*Побудовано за даними [30]

Спостерігаємо за даними рис. 2.2 поступове зростання в динаміці валових зборів соняшнику і у 2020 р. обсяги сягнули 1016,8 тис. ц. Щодо виробництва цукрових буряків, то найбільші валові збори припадали на 2010-2012 рр., з 2013 р. виробництво впало і вже в наступні роки, крім 2019 р., поступово зростало. Динаміку валового збору зернових культур ми описали лінією тренду, яка має степеневу залежність. Дещо менші валові збори характерні для зернових культур у 2020 р. порівняно з 2019 р., але така ситуація спричинена не погіршенням якісних показників (урожайність зросла), а зменшенням посівних площ на 10 га.

Показники виробництва продукції зернових культур суттєво різняться за районами області. Серед чотирьох районів найбільші площі, найвища урожайність зернових та найбільше зернової продукції отримують сільськогосподарські підприємства Дубенського району (рис. 2.3).

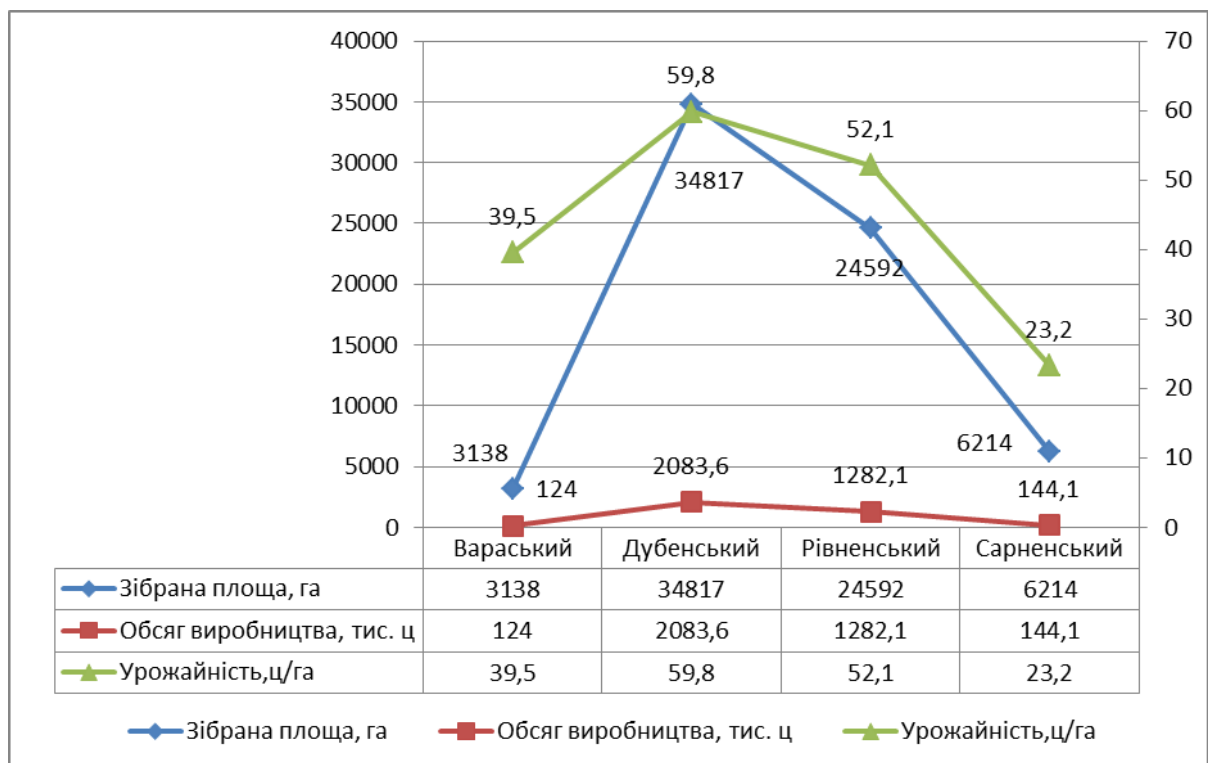

Рисунок 2.3. Показники виробництва зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області, 2020 р.*

*Побудовано за даними [30]

Наступним за даними показниками йдуть сільськогосподарські підприємства Рівненського району, у даних господарствах якісні показники вже є гіршими, чим у Дубенському. Так, урожайність менша майже на 13 %. Сільськогосподарські підприємства Сарненського і Вараського району мають значно менші показники як площі під зерновими культурами, так і урожайності, а відповідного і валового збору зерна. Причому урожайність зернових у сільськогосподарських підприємствах Сарненського району є досить низькою 23,2 ц/га.

Варто зауважити, що у 2020 р. аграрні підприємства області збільшили посівні площі сільськогосподарських культур на 28 тис. га. в основному за рахунок земель Зони Полісся. Таке збільшення відбулося завдяки проведенню аудиту земель сільськогосподарського призначення [31].

Найкращими сільськогосподарськими підприємствами Рівненської області є: Агрокорпорація «Крупець», приватне підприємство «Агро-Експрес-Сервіс», товариство з обмеженою відповідальністю «СГП ім. Воловікова», товариство з обмеженою відповідальністю «Агрохолдинг Зоря», приватне сільськогосподарське підприємство «Хлібороб», сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Ідна», приватне підприємство «Деметра», фермерське господарство «Влада», фермерське господарство «П'ятигірське», фермерське господарство «Нива», приватне сільськогосподарське підприємство «Шпанівське», сільськогосподарське приватне підприємство «Розвазьке», сільськогосподарське фермерське господарство «Серпанок», сільськогосподарське приватне підприємство «Маяк».

Поряд з галуззю рослинництва, підприємства області мають розвинену галузь тваринництва, ресурсний потенціал якої охоплює низку підгалузей:

скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство. Тенденції зміни поголів'я тварин та птиці у Рівненській області подані на рис. 2.4

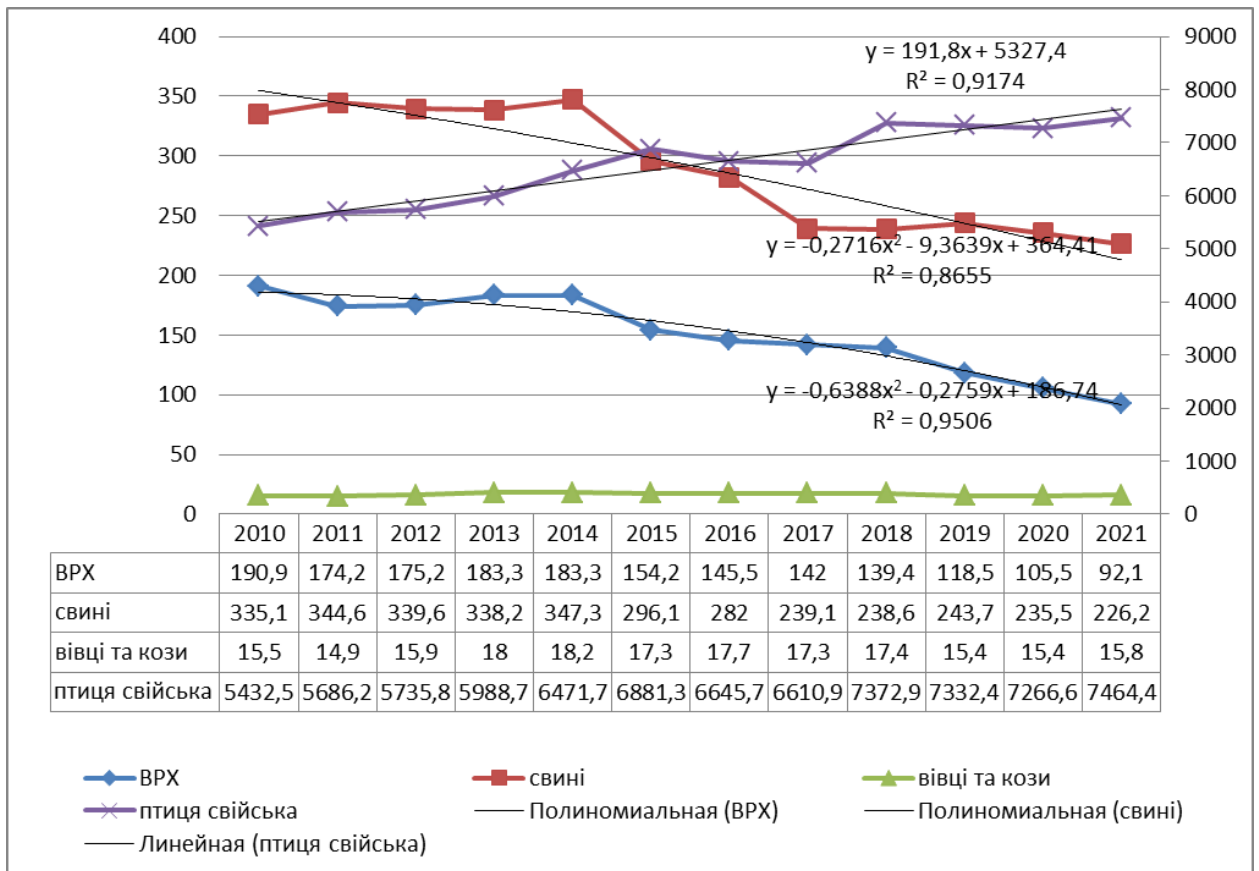

Рисунок 2.4 Наявність поголів'я тварин та птиці у Рівненській області (станом на 1 січня), тис. гол*

*Побудовано за даними [30]

За аналізований період спостерігаємо негативні тенденції у динаміці поголів'я тварин і птиці. Поголів'я ВРХ зменшилося більш як у 2 рази, свиней на 32,8 %. Проте є й позитивна динаміка поголів'я овець і кіз зросло на 2 %, а птиці – на 37,4 %.

Важливо зазначити, що більшість поголів'я тварин і птиці досліджуваного регіону зосереджено у господарствах населення, а частка сільськогосподарських підприємств є незначною, а саме: ВРХ – 19 %, корови – 11,5 %, свині – 8,3 %, вівці і кози – 5,4 % і птиця – 31,4 % (рис. 2.5).

Зменшення поголів'я ВРХ зумовлює доцільність запровадження нових підходів щодо розвитку даної галузі.

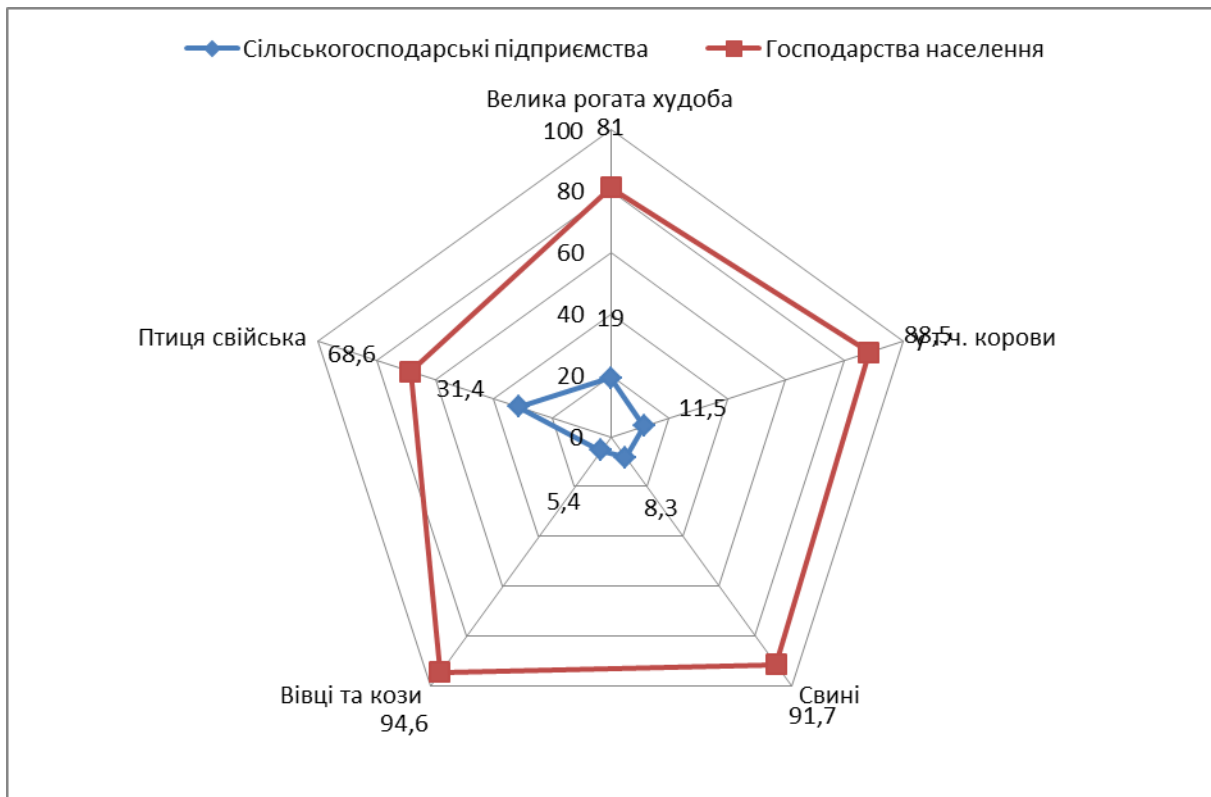

Рисунок 2.5. Структура поголів'я тварин та птиці у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, 2020 р.

При цьому особлива роль відводиться якості та конкурентоспроможності продукції тваринництва, а це можна забезпечити за рахунок впровадження на тваринницьких комплексах досліджуваного регіону сучасних технологій виробництва, вдосконалення кормової бази, покращення селекційно-племінної роботи.

Зменшення поголів'я тварин впливає і на обсяги виробництва продукції тваринництва. Аналізуючи виробництво продукції тваринництва бачимо, що виробництво молока має тенденцію до спадання і у 2020 р. порівняно з 2010 р. зменшилось на 22 %. За іншими видами продукції спостерігаємо позитивну динаміку. Зросло виробництво яєць на 41,5 %. Хоча порівняно з попереднім роком зменшилось на 4,3 %. Також зросло виробництво м'яса у живій вазі на 9,2 % та продукція вівчарства – вовни – на 10 % (рис. 2.6).

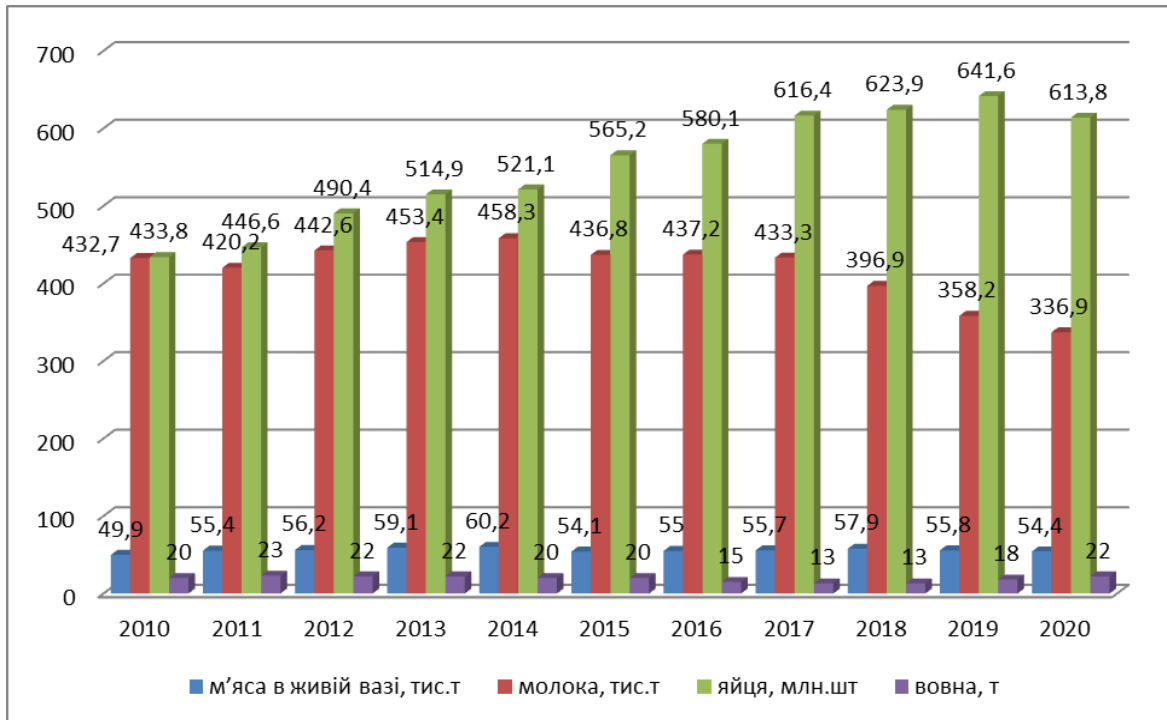

Рисунок 2.6. Динаміка виробництва продукції тваринництва у Рівненській області*

*Побудовано за даними [30]

Валове виробництво продукції тваринництва за категоріями господарств подамо в табл. 2.2.

Таблиця 2.2. Виробництво продукції тваринництва за категоріями господарств у 2020 році*

Продукція	Всі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
		виробництво	% до всіх	виробництво	% до всіх
М'ясо (у живій масі), тис.т	77,1	32,5	42,2	44,6	57,8
Молоко, тис.т	336,9	53,4	15,9	283,5	84,1
Яйця, млн.шт	613,8	245,1	39,9	368,7	60,1

*Побудовано за даними [30]

З даних таблиці 2.2 бачимо, що у 2020 р. сільськогосподарськими підприємствами було вироблено 42,2 % м'яса у живій вазі, 15,9 % молока та 39,9 % яєць.

Тваринництву належить важлива роль у забезпеченні населення продовольством, тому потрібно приділяти значно більше уваги даній галузі сільськогосподарського виробництва. Особливо це стосується сільськогосподарських підприємств, частка у виробництві продукції тваринництва яких незначна. Зауважимо, що у великих господарствах на відміну від господарств населення можна застосовувати передові технології виробництва, розводити тварин з високим генетичним потенціалом. До того ж господарства населення не спроможні забезпечити тварин кормами високої якості, а також у них значно слабша матеріально-технічна база. Тому для розвитку галузі тваринництва на базі ресурсозберігаючих технологій відгодівлі та утримання тварин потрібно сконцентрувати виробництво у сільськогосподарських підприємствах.

На сьогодні в області інвестують кошти у додаткові потужності в галузі птахівництва, галузі молочного скотарства, створюються додаткові потужності зі зберігання продукції тощо.

2.2. Економічна ефективність виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах

Для формування ефективної економічної політики на сільськогосподарському підприємстві важливо провести аналіз витрат на виробництво аграрної продукції. Витрати відіграють важливу роль в управлінні підприємством, а визначення їх рівня та структури дозволяє забезпечити ефективність виробництва.

У сільськогосподарському виробництві формуванню витрат притаманні певні особливості, а саме сезонний характер виробництва та

значна тривалість виробничого циклу. Також сільськогосподарському виробництву притаманне накопичення витрат у незавершеному виробництві продукції рослинництва і тваринництва, а це впливає на фінансові показники.

Для того, щоб повніше зрозуміти сутність витрат виробництва, варто розглянути їх групування за класифікаційними ознаками. Загалом є дуже багато класифікаційних ознак, але таку класифікацію (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Класифікація витрат виробництва сільськогосподарської продукції*

Ознака класифікації	Групи витрат
За впливом на фінансові результати	Невичерпані
	Вичерпані
За відношенням до періоду виробництва аграрної продукції	Витрати на аграрну продукцію
	Витрати діяльності
За способом віднесення на собівартість аграрної продукції	Прямі
	Непрямі
За відношенням до технологічного процесу	Основні
	Накладні
За сферою виникнення	Виробничі
	Невиробничі
За відношенням до обсягу виробництва	Постійні
	Змінні
За залежністю від впливу на прийняття рішень	Релевантні
	Нерелевантні
Для оцінки різних альтернативних варіантів рішень	Дійсні
	Можливі
За способом визначення собівартості додаткової одиниці продукції	Маржинальні
	Середні
За ступенем контрольованості	Контрольовані
	Неконтрольовані

*Джерело: узагальнено класифікацію на основі [32-34]

Витрати на виробництво аграрної продукції мають певну структуру, яка описується в П(С)БО 16 «Витрати» [32]. Згідно даного Положення можемо подати формування виробничої собівартості продукції (рис. 2.6).

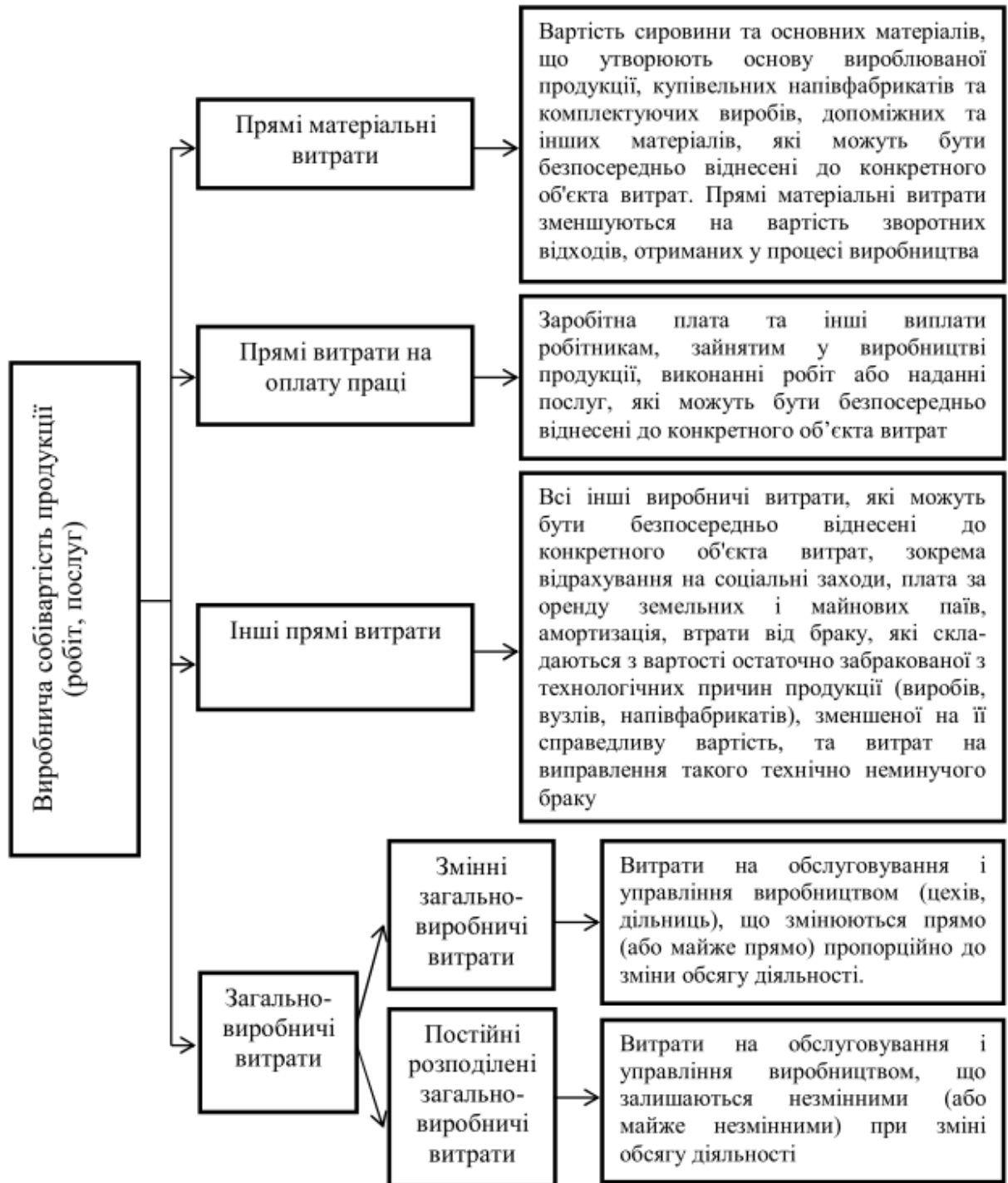

Рисунок 2.7. Формування виробничої собівартості продукції сільськогосподарських підприємств згідно П(С)БО 16 «Витрати» [35]

Досліджувати витрати на виробництво продукції найдоцільніше в розрізі сільськогосподарських культур у рослинництві та видів продукції тваринництва. До того ж витрати будуть відрізнятися залежно від сільськогосподарського підприємства, а також в динаміці.

Проаналізуємо вартість витрат на виробництво продукції рослинництва у одному з передових підприємств Рівненської області ТзОВ «Агролан Крупець» (рис. 2.8).

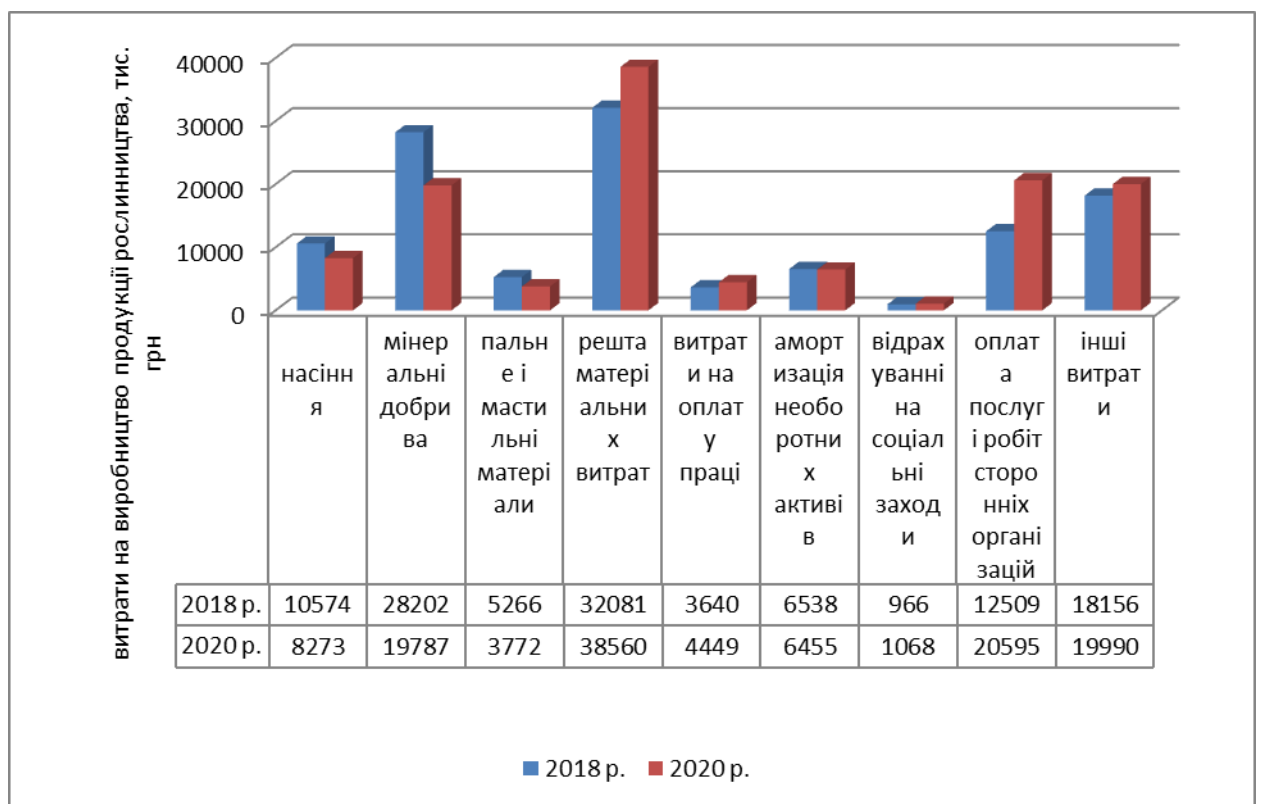

Рисунок 2.8. Витрати на виробництво продукції рослинництва у ТзОВ «Агролан Крупець»*

Джерело: за даними звітів ТзОВ «Агролан Крупець»

З рисунка бачимо, що у досліджуваному товаристві найбільше витрат припадає на інші матеріальні витрати (у 2018 р. 27 % та у 2020 р. 31,4%), високими є і витрати на мінеральні добрива у 2018 р. 28202 тис. грн і дещо нижчими у 2020 р. 19787 тис. грн, що в загальній структурі на них

приходиться частка 24 і 16 % відповідно. Витрати на насіння та пальне також у 2020 р. мали тенденцію до зменшення. Зросли витрати на оплату праці, проте в структурі собівартості на них припадає не значна частка у 2018 р. 3% та у 2020 р. 3,6%. Це говорить не про низьку заробітну плату працівників товариства, а вказує на те, що багато виробничих процесів автоматизовано. Також тенденцію до зростання мали витрати щодо послуг сторонніх організацій та інші витрати.

Порівняємо структуру витрат на виробництво продукції рослинництва у ТзОВ «Агролан Крупець» і сільськогосподарськими підприємствами Рівненської області (рис. 2.9).

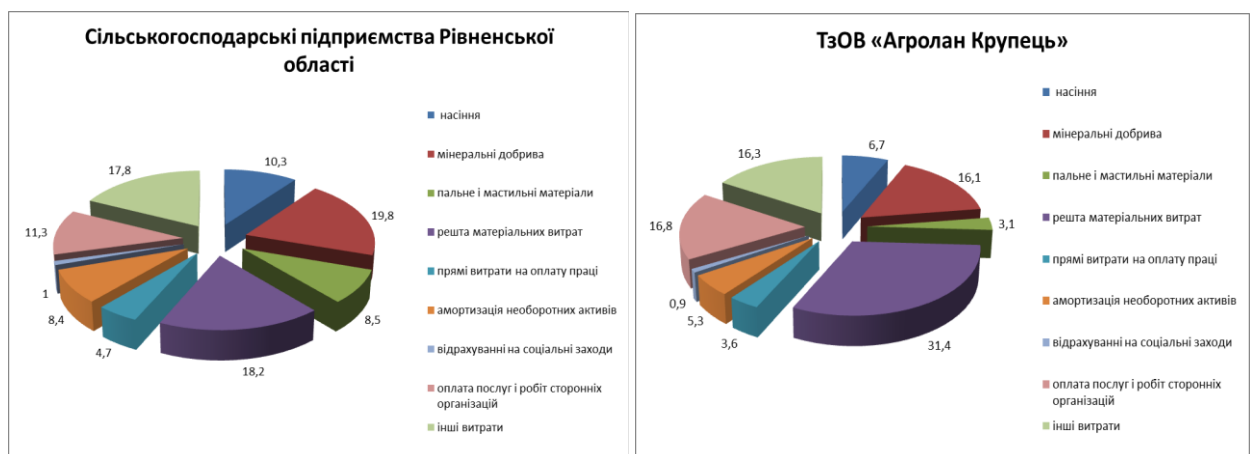

Рисунок 2.9. Порівняльний аналіз витрат на виробництво рослинницької продукції, 2020 р.

Варто зауважити відмінності у структурі виробничих витрат. Так, загалом у сільськогосподарських підприємствах області спостерігаємо, що частка витрат на насіння, пальне та мінеральні добрива є більшою порівняно з товариством, тоді як частка послуг сторонніх організацій є меншою.

Оцінюючи ефективність виробництва продукції сільськогосподарських підприємств варто проаналізувати вартість витрат аграрних підприємств на виробництво одиниці сільськогосподарської продукції. Тому проведемо

порівняльний аналіз всіх сільськогосподарських підприємств країни з підприємствами Рівненської області (рис. 2.10).

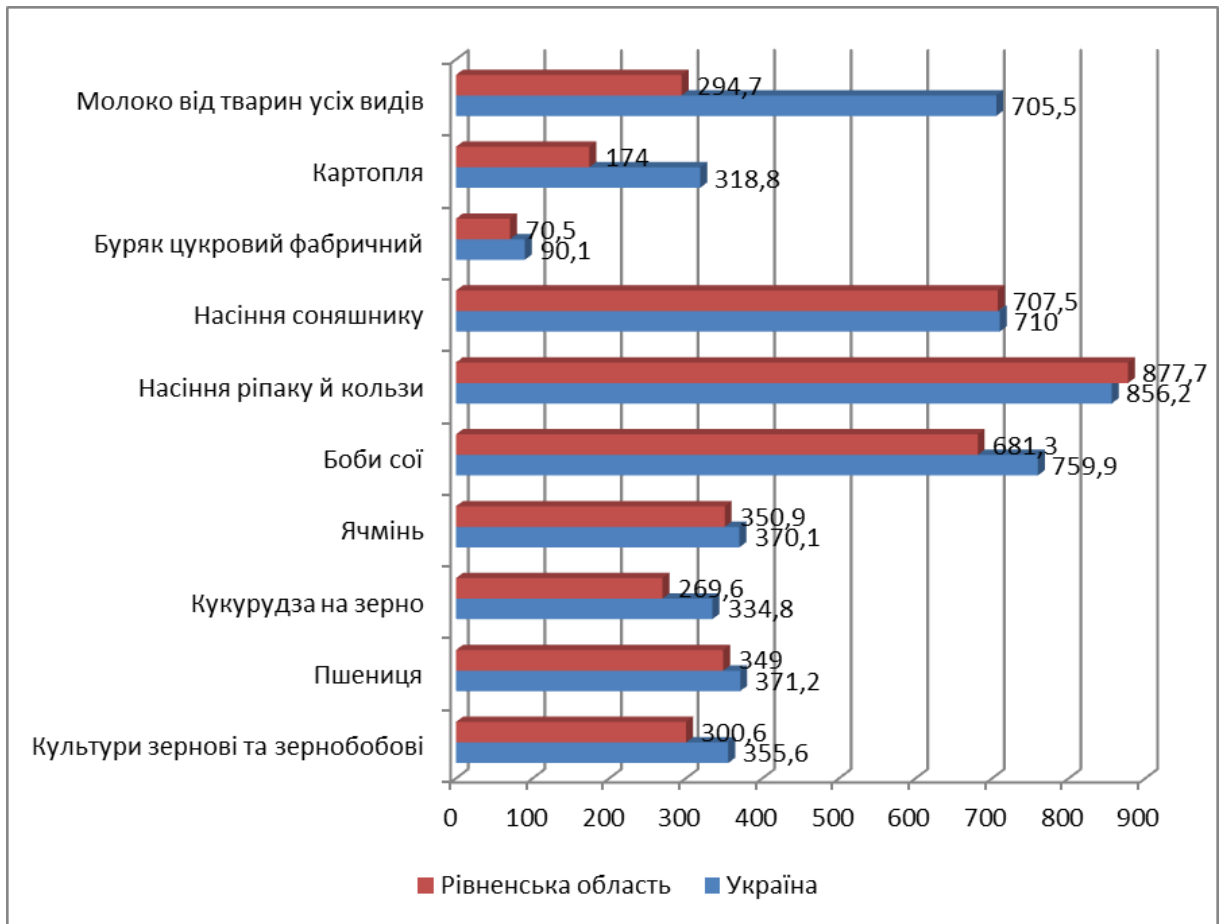

Рисунок 2.10. Витрати сільськогосподарських підприємств на виробництво одиниці продукції, 2020 р.*

Джерело: побудовано за даними [36]

В процесі здійснення аналізу витрат виробництва доцільно оцінити вплив таких витрат на прибутковість сільськогосподарських підприємств. Зрозуміло, що успішна діяльність підприємств можлива лише при умові досягнення високих кінцевих фінансових результатів, якими є прибуток і рівень рентабельності.

У системі аналізу економічної ефективності роботи сільськогосподарських підприємств рентабельності належить чільне місце, оскільки цей показник є досить інформативним та узагальнюючим.

Прибутковість діяльності підприємств завжди була головним стимулюючим чинником з ціллю подальшого розвитку і розширення виробництва. Поділяємо думку науковців, що підприємства, які ефективно здійснюють господарську діяльність, створюють сприятливу основу для зростання загального рівня економічного розвитку країни [37, с. 188].

Рентабельність є відносним економічним показником завдяки якому аналізується ефективність виробництва і всієї діяльності аграрного підприємства, а також інтенсивність виробництва. Тому рентабельність – складна економічна категорія як з позиції економічної сутності, так і через наявність різниці показників, які використовуються для її оцінки.

Рівень рентабельності окремої продукції у загальному вигляді визначається як відношення прибутку від виробництва певного виду продукції до витрат, що понесено на її виробництво. При цьому рентабельності притаманна низка модифікованих форм залежно від того, який прибуток, а також які витрати використовуються у розрахунках. Звідси можна навести декілька показників рентабельності:

- рентабельність підприємства
- рентабельність виробництва
- рентабельність продажу
- рентабельність продукції окремих видів
- рентабельність витрат
- рентабельність активів
- рентабельність основних засобів
- рентабельність власного капіталу.

Проаналізуємо рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у підприємствах Рівненської області (рис. 2.10).

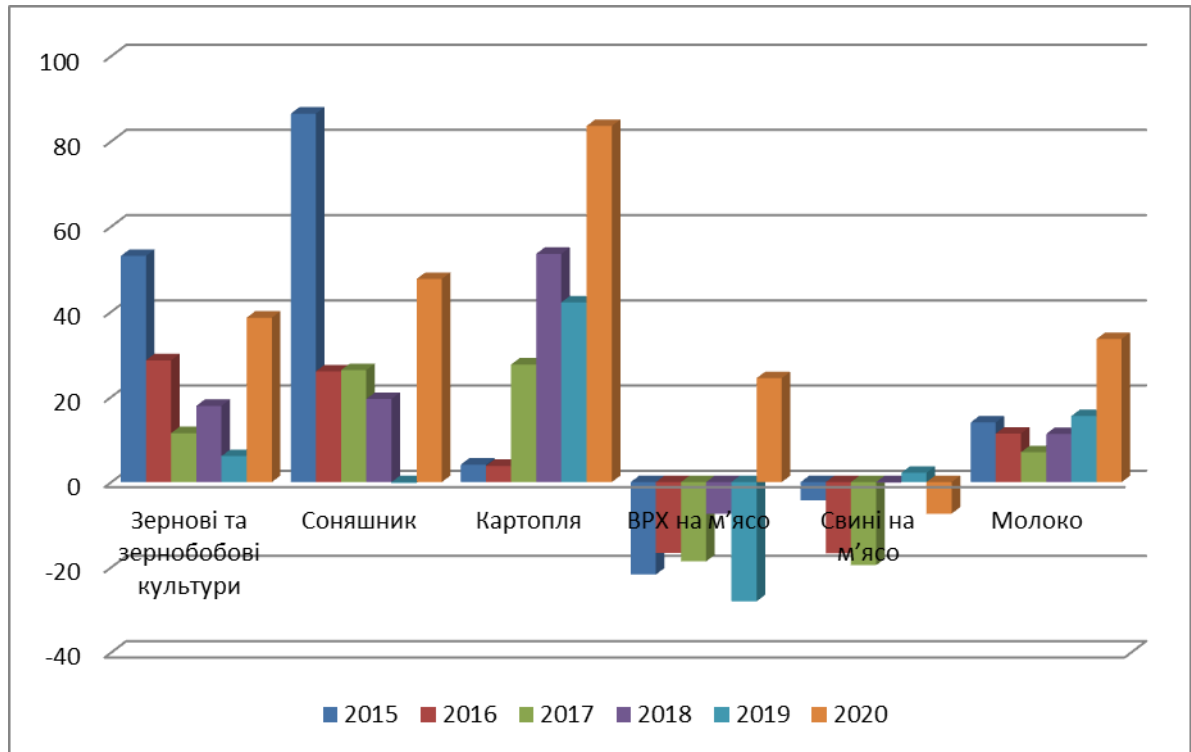

Рисунок 2.11. Динаміка рівня рентабельності основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області, % *

*Побудовано за даними [36]

Варто зазначити, що діяльність сільськогосподарських підприємств досліджуваної області мала тенденцію у 2020 р. до зростання її ефективності. На це вказують дані рисунка 2.11. Особливо рентабельною була картопля, соняшник та зернові культури. Позитивна динаміка спостерігається в прибутковості молока і у 2020 р. вперше за аналізований період прибутковим було виробництво ВРХ на м'ясо. Загалом з зазначених видів продукції збитковим виявилось лише свинарство.

Для більш детального аналізу рентабельності продукції підприємств регіону наведемо порівняльний аналіз динаміки рівня рентабельності з даним показником в середньому по Україні.

Таблиця 2.4. Порівняльний аналіз прибутковості окремих видів продукції в аграрних підприємств в середньому по Україні з Рівненською областю*

Роки	Зернові та зернобобові культури		Соняшник		Картопля		ВРХ на м'ясо		Свині на м'ясо		Молоко	
	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область	Україна	область
2015	42,6	53,1	78,4	86,5	2,4	4,1	-16,9	-21,7	12,6	-4,3	12,7	14,0
2016	37,8	28,6	63,0	26,0	-3,2	3,8	-24,8	-16,6	-4,5	-16,7	18,2	11,4
2017	25	11,5	41,3	26,3	10,0	27,6	3,4	-18,6	3,5	-19,5	26,9	7,0
2018	24,7	17,9	32,5	19,5	6,8	53,6	-17,7	-7,4	6,9	-0,1	16,1	11,3
2019	11,8	6,1	23,5	-0,2	15,4	42,2	-27,1	-28	4,7	2,2	20,6	15,5
2020	20,0	38,6	39,4	47,7	11,0	83,6	-24,2	24,4	2,6	-7,4	20,4	33,6

*Складено за даними [36]

З таблиці 2.4 спостерігаємо суттєві відмінності у діяльності підприємств області та середнього показника по Україні. Варто відзначити ефективну діяльність підприємств Рівненської області у 2020 р., оскільки рівень рентабельності за всіма аналізованими видами продукції, крім м'яса свинини був значно вищим від даного показника по Україні. Найвища рентабельність бачимо була картоплі 83,6 %, що на 79,5 пунктів більше, ніж у 2015 р. Щодо прибутковості соняшника, то зі збиткового виробництва у 2019 р. (0,2 %), підприємства стають рентабельними (47,7 %). Як вже зауважувалось вище, виробництво м'яса ВРХ у всіх роках було збитковим і лише в 2020 р. рентабельним (24,4 %), тоді як в середньому по підприємствах України рівень збитковості становив 24,2 %. Молоко також було рентабельним і даний показник у 2020 р. склав 33,6%, що більше як в 2 рази порівняно з 2015 р., а також на 13,2 пункти більше ніж у 2020 р. в Україні. Отже, можемо зробити висновок, що підприємства досліджуваного регіону

має всі умови і можливості для ефективного ведення господарської діяльності.

Зростання економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у досліджуваних підприємствах можна досягти при зростанні урожайності, а на високу врожайність має вплив внесення добрив, засоби захисту рослин, високоякісний садивний матеріал тощо. Використання обґрунтоване нормативами мінеральних та органічних добрив впливає на живлення рослин та підвищує родючість ґрунтів. Площі, на які внесено добрива та їх кількість подамо в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 Внесення добрив під культури у 2020 р.*

Показники	Площа, на яку внесено добрива, тис га	Обсяг добрив, т	Обсяг добрив у розрахунку на 1 га, кг
Мінеральні добрива			
Всього	265,6	119533,7	184
Зернові та зернобобові культури	130,6	72604,3	184
в т.ч. пшениця	490,84,80	37777,3	222
кукурудза на зерно	63,6	29338,5	272
Технічні культури	130,4	45830,6	211
в т.ч. соя	47,0	7955,4	148
ріпак і кольза	33,4	16953,2	63
соняшник	33,1	8955,5	186
буряки цукрові	16,0	11795,3	127
Органічні добрива			
Всього	36,1	392779	10895
Зернові та зернобобові культури	18,3	161396	8840
в т.ч. пшениця	6,4	55263	8638
кукурудза на зерно	10,5	88836	8458
Технічні культури	16,4	174258	10612
в т.ч. соя	5,8	23396	4008
ріпак і кольза	4,1	18286	4424
соняшник	3,2	31851	9942
буряки цукрові	3,1	100215	32231

*Складено за даними [30].

Звідси, раціональне внесення органічних і мінеральних добрив суттєво впливає на зростання врожайності сільськогосподарських культур, та й на ефективність галузі рослинництва.

2.3. Основні тенденції ціни реалізації продукції у сільськогосподарських підприємствах

В нинішніх умовах для ефективного ведення господарської діяльності та виробництва і реалізації аграрної продукції сільськогосподарським підприємствам потрібно вивчати ринок і, таким чином, знаходити найдоцільніші канали реалізації продукції. Основними питаннями, які доцільно вивчати є співвідношення попиту і пропозиції на дану продукцію, система ціноутворення, платоспроможність населення і сільськогосподарських підприємств. Крім того, варто не забувати про вирішення екологічних проблем.

Дослідження ситуації на аграрному ринку України показало, що існує певного роду співвідношення між обсягами виробництва продукції, її реалізацією та ціною реалізації.

Цінова політика підприємства - це вибір ціни реалізації продукції залежно від кон'юнктури на ринку та мети підприємства, що забезпечують одержання запланованого обсягу прибутку і вирішення важливих стратегічних та оперативних завдань.

Для попиту на сільськогосподарську продукцію властива низька еластичність за ціною (коефіцієнт еластичності дорівнює 0,3). Крім того, товарна пропозиція також має низьку еластичність, проте її показник дещо вищий, ніж показник еластичності попиту (0,7) [38].

Зрозуміло, що цінова кон'юнктура аграрного ринку визначається попитом і пропозицією на ринку, а точніше їх співвідношенням. Наприклад, обсяги реалізації аграрної продукції зростають при найвищій

пропозиції на ринку, в той час рівень цін на ринку є найнижчий. Також ціна на продукцію може відрізнятися залежно від регіонів країни.

Дослідивши середні ціни аграрної продукції, реалізованої сільськогосподарськими підприємствами виявили, що в розрізі культур такі ціни в середньому по Україні і у Рівненській області відрізняються не значно, дещо відхилення мають середні ціни реалізації м'яса сільськогосподарських тварин (рис. 2.11).

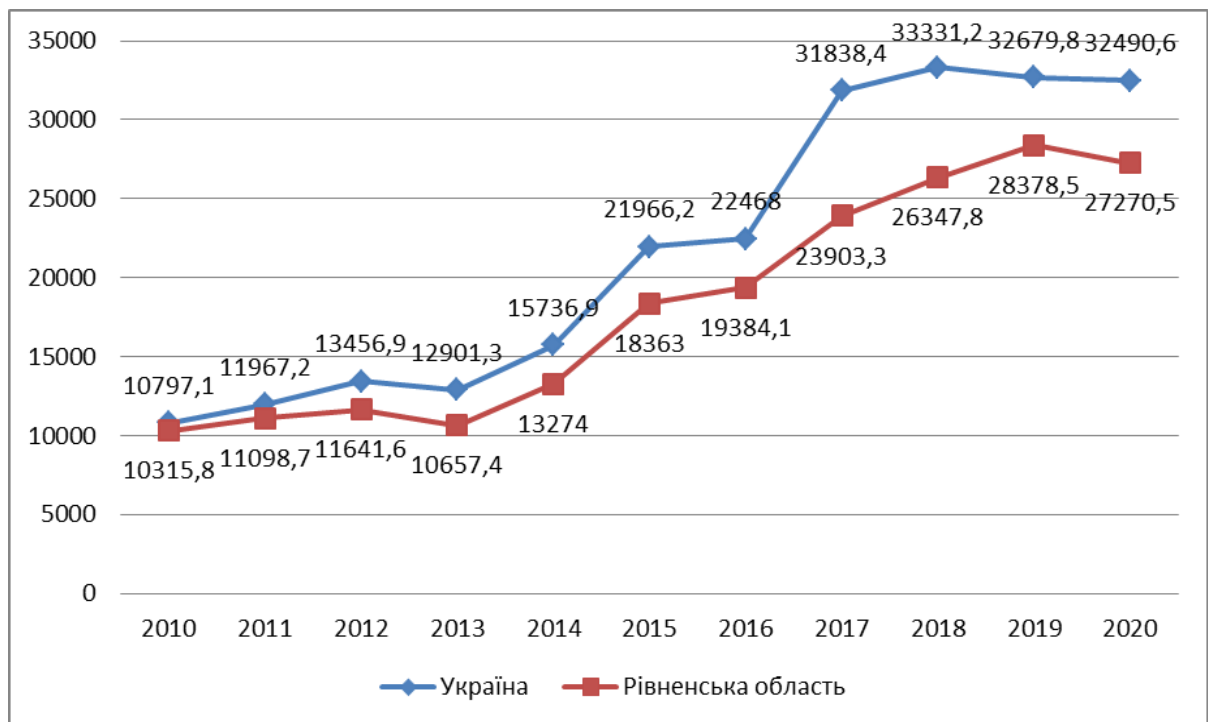

Рисунок 2.12. Динаміка середніх цін реалізації м'яса сільськогосподарських тварин підприємствами України та Рівненської області, грн за тону*

*Складено за даними [36]

З рисунка 2.12 спостерігаємо в динаміці тенденцію поступового зростання цін на м'ясо тварин як загалом на підприємствах України, так і Рівненської області. Причому ціни на реалізацію м'яса тварин у Рівненській області є на порядок нижчі, чим в середньому по Україні, у 2020 р. вони були нижчі на 16 %.

Більш детально дослідимо середні ціни реалізації продукції рослинництва і тваринництва, а точніше окремих їх видів підприємствами Рівненської області (рис. 2.13, рис. 2.14).

Варто зазначити, що ціни реалізації зернових культур та олійних культур зростають у динаміці, але у 2019 р. були дещо нижчими від попередніх двох років та 2020 р. Щодо продукції тваринництва, то середні ціни на м'ясо тварин у 2020 р. були нижчими від попереднього року.

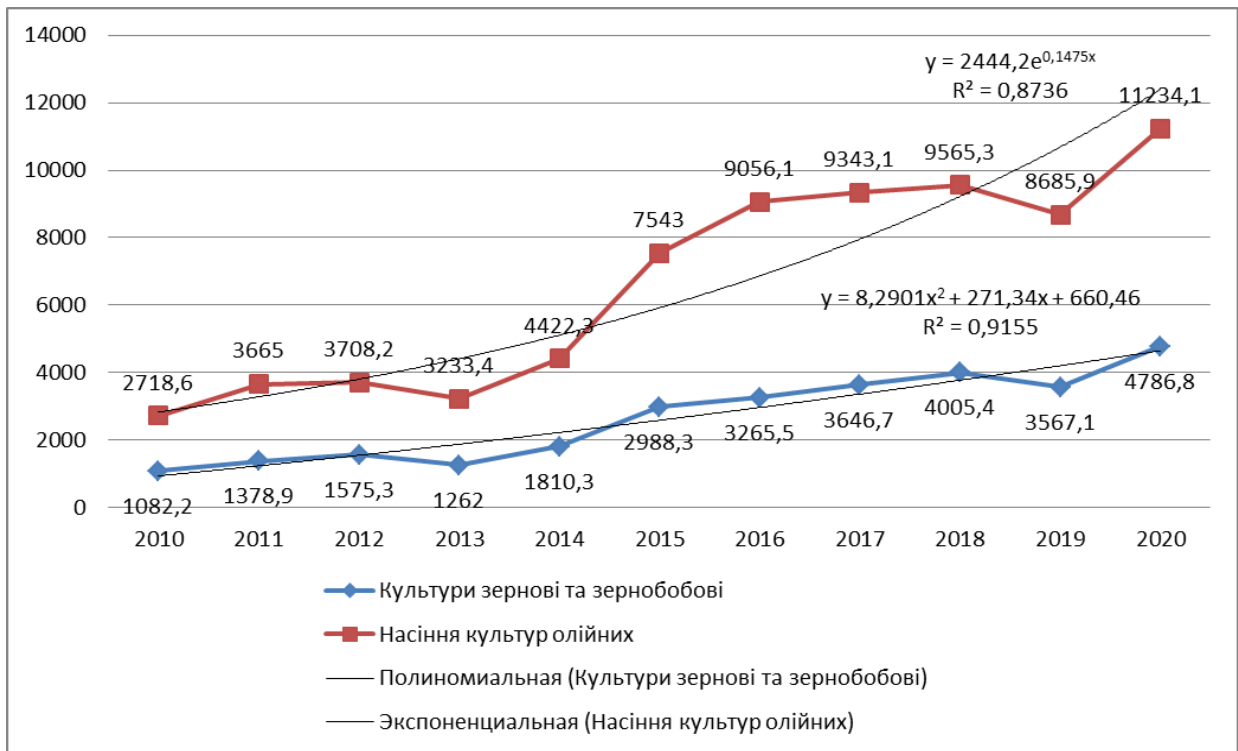

Рисунок 2.13. Динаміка ціни на продукцію рослинництва, реалізованої підприємствами Рівненської області, грн за тонну*

*Складено за даними [30]

До початку ринкової трансформації економіки директивним шляхом утримувалося співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію та іншими галузями, з якими взаємодіють аграрні підприємства. Держава виділяла з бюджету дотації на підтримку сільського господарства. При ринковій економіці цінова політика зовсім інша. На сьогодні не велика

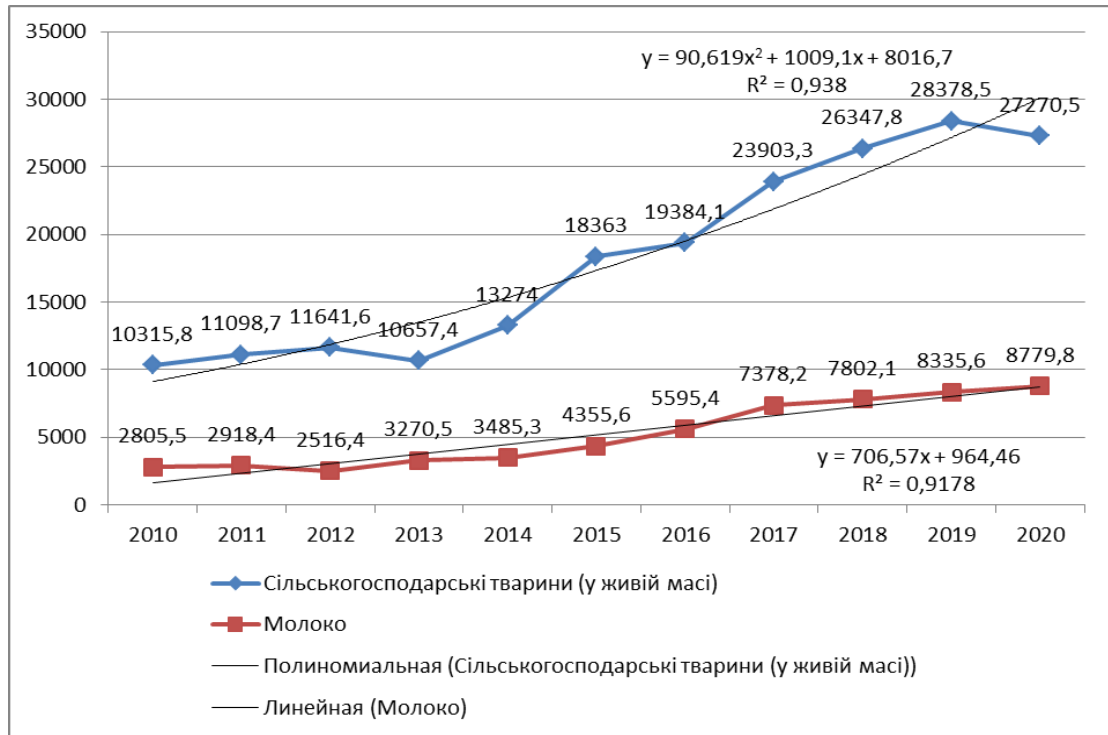

Рисунок 2.14. Динаміка ціни на продукцію тваринництва, реалізованої підприємствами Рівненської області, грн за тонну*

*Складено за даними [30]

кількість сільськогосподарських підприємств спроможні придбати сільськогосподарську техніку чи високотехнологічне обладнання. Така ситуація призвела аграрні підприємства до кризового стану [39].

Погоджуємось з думкою Філатова А.В., що вирішити проблем ціноутворення в сільському господарстві може двома шляхами: не втручатися до природнього ходу подій. Це призведе до того, що частина підприємств не витримає конкуренції та припинить діяльність в результаті чого сільське населення втратить роботу; державне регулювання та підтримка аграрних підприємств, а вони можуть впливати на попит і пропозицію продовольства, а також на рівень роздрібних цін [40].

Отже, для зростання економічної ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств потрібно вдосконалити цінову політику аграрної галузі.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

3.1. Оптимізація виробничої програми сільськогосподарського підприємства

Підвищення ефективності виробничо-господарської та економічної діяльності сільськогосподарських підприємств можна досягти шляхом оптимізації виробничих процесів та структури. Для цього потрібно підприємству мати ефективну виробничу програму, завданням якої є найповніше задоволення потреб споживачів аграрною продукцією високої якості при умові якнайкращого використання наявних ресурсів і зрозуміло отриманні максимального фінансового результату.

Сільськогосподарським виробникам, для ефективного господарювання, доцільно брати до уваги наявні можливості підприємства та їх особливості, тобто сприятливі кліматичні умови, місце розташування підприємства ґрунти, робочу силу, кон'юнктуру ринку, стан матеріально-технічної бази, канали збуту продукції тощо.

Як відмічає Гукалюк А. Ф., при розробці виробничої програми підприємства важливо врахувати такі чинники: виробнича потужність аграрного підприємства; співвідношення попиту та пропозиції на аграрну продукцію; види продукції, що виробляється; затрати праці на виробництво аграрної продукції; витрати на виробництво сільськогосподарської продукції; цінова політика [41].

Одним з непростих, а навіть досить складних питань залишається прогнозування результатів виробництва на сільськогосподарському підприємстві. Добрий результат можна отримати коли поєднати методи

математичної статистики і стратегічного аналізу. Проте, такі розрахунки допоможуть виявити слабкі місця у виробничо-господарській діяльності підприємства. Щодо формування виробничої програми, то доцільніше буде використати оптимізаційні методи економічного моделювання. Тому розробка виробничої програми базується на оптимізації виробничої структури аграрного підприємства, яку можна вирішити в результаті використання економіко-математичного моделювання. Побудова моделі дозволить розв'язати всі питання, які мають відношення до процесів діяльності підприємства.

Використання оптимізаційного моделювання в аграрному виробництві є доцільним з таких позицій: в одному і тому ж господарстві вирощування різних культур здійснюється при наявності однакових ресурсів і майже однакової технології виробництва; притаманні обмеження щодо інтенсивності використання виробничого напрямку в діяльності підприємства, тому, що ресурси в тому чи іншому періоді є обмеженими і підприємства мають враховувати економічні умови відносно їх збільшення; потрібно визначати показники економічної ефективності для належного розвитку підприємства або ж визначити критерій оптимальності. Тому, власне економіко-математичне моделювання, порівняно з іншими методами, дозволить вибрати найоптимальніший критерій щодо прийняття рішень.

Виробничу програму потрібно розробляти з урахуванням ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Її метою має бути одержання найкращих оптимальних результатів.

На думку вчених [42-46] використання результатів оптимізації структури виробництва дозволить найбільш ефективно використати виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства.

Пономаренко Є. до складових виробничої програми підприємства відносить:

- ресурсне забезпечення виробничої програми підприємства;
- оптимізація плану виробництва на підприємстві для ефективного використання ресурсів і виробничого потенціалу;
- маркетинг плану виробництва [47].

Проте науковець розглядає формування виробничої програми на базі промислового підприємства. Нами ж буде проводитися оптимізація виробничої програми сільськогосподарського підприємства. Тому подамо точки зору науковців відносно економіко-математичного моделювання виробничих процесів, а точніше послідовність етапів його проведення.

Горобець Н. М. та Дьяченко Н. К. вважають, що моделювання економічних процесів на сільськогосподарському підприємстві здійснюється шляхом розробки економіко-математичної моделі, при цьому можна виділити декілька послідовних етапи:

- постановка задачі та обґрунтування критерію оптимальності;
- розробка загальної економіко-математичної моделі;
- пошук та узагальнення вихідної інформації;
- будівництво матриці поставлених завдань;
- розв'язок поставленої задачі;
- характеристика отриманих результатів [48].

Деяке своє бачення пропонує Ю. Єгупов, який пропонує наступний алгоритм етапів, а саме:

- маркетингові дослідження;
- визначення складу і рівня цільових показників;
- складання планових балансів виробничих ресурсів підприємства;
- економічна оцінка виробничої програми підприємства;
- коригування плану після отримання результатів економічної оцінки програми;

- розробка самої ЕММ оптимізації виробничої програми і проведення розрахунків оптимізації;
- проведення аналізу результатів розрахунків [49].

Нами буде проведено оптимізацію виробничої програми щодо раціонального поєднання сільськогосподарських культур ТзОВ «Агролан Крупець» з метою підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності даного підприємства. Тобто буде проведено оптимізація структури посівів сільськогосподарських культур для того, щоб досягти максимум доходу. Скористаємось економіко-математичною моделлю і здійснимо певні оптимізаційні розрахунки.

Перш за все необхідно обґрунтувати критерій оптимальності рішення. В нашій економіко-математичній задачі критерієм оптимальності є максимум доходу.

Для формування цільової функції запишемо формулу:

$$Z = c_1 \times x_1 + c_2 \times x_2 + \dots + c_n \times x_n \rightarrow \max,$$

де c_1 - c_n - прибуток прогнозний з 1 га для культури;

$x_1 \dots x_n$ – площа посіву сільськогосподарської культури (га).

Для проведення розрахунків встановимо певні обмеження:

- площа під посіви не повинна перевищувати 4234 га;
- площа посіву озимої пшениці 1200 га;
- площа під посіви сої має бути в межах 450 га;
- площа під посіви соняшнику - 1100 га.

Розрахунки проводилися в Microsoft Excel де:

X_1 – площа посіву озимої пшениці;

X_2 – площа посіву кукурудзи на зерно;

X_3 - площа посіву ярого ячменю;

X_4 - площа посіву сою;

X_5 - площа посіву соняшнику.

Проведемо аналіз коефіцієнтів цільової функції врахувавши змінні величини, які стосуються прогнозованій кількості посівних площ ТзОВ «Агролан Крупець». Вони представляють можливий прибуток товариства.

$$Z = 0,674 * x^1 + 0,475 * x^2 + 0,354 * x^3 + 1,121 * x^4 + 0,387 * x^5 \rightarrow \max,$$

Економіко-математична модель має наступні обмеження:

За загальною площею посіву сільськогосподарських культур:

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 + x_5 \leq 4234;$$

Обмеження за земельними ресурсами опишемо так:

$$1x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 0x_5 \leq 1200;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 1x_4 + 0x_5 \leq 450;$$

$$0x_1 + 0x_2 + 0x_3 + 0x_4 + 1x_5 \leq 1100;$$

$$1x_1 + 1x_2 + 1x_3 + 1x_4 + 1x_5 \leq 4234;$$

За фактичним рівнем вартості чистого доходу:

$$2,784x_1 + 2,651x_2 + 2,712x_3 + 4,154x_4 + 2,314x_5 \leq 228817;$$

Зміни у структурі площі посіву сільськогосподарських культур подамо в табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Наявні і пропоновані площі посіву культур

Сільськогосподарська культура	2020 р.		Прогноз		Відношення прогнозу до 2020 р., %
	га	%	га	%	
Посівна площа всього	4234	100,0	4234	100,0	100,0
Озима пшениця	1370	32,4	1199,5	28,3	87,5
Кукурудза на зерно	1084	25,6	1119,1	26,4	103,2
Ярий ячмінь	446	10,5	365,4	8,6	81,9
Соя	524	12,4	450,0	10,7	85,9
Соняшник	810	19,1	1100	26,0	135,8

Звідси, для збільшення виручки від реалізації сільськогосподарської продукції досліджуваному підприємству доцільно провести оптимізацію посівних площ, а саме: збільшити посіви кукурудзи на зерно і соняшника за

рахунок зменшення посівних площ під озиму пшеницю, сою та ярий ячмінь. Така оптимізація потрібна з цією метою, що агрокорпорація, в яку входить досліджуване товариство, розширює виробництво соняшникової олії і тому збільшення площі посіву під соняшником сприятиме частковому забезпеченню виробництва власною сировиною. Щодо збільшення площі посіву під кукурудзи на зерно, то дана продукція також йде на переробку, оскільки агрокорпорація має свій комбикормовий завод.

В результаті розв'язку задачі з оптимізації виробничої структури одержано зростання показників ефективності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2. Результати ефективності діяльності підприємства до і після оптимізації виробничої структури

Показники	2020 р.	Проект	Проект до 2020 р., %
Виручка від реалізації продукції, тис. грн	228817	341395	149,2
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	158612	228719	144,2
Чистий прибуток, тис. грн	59077	97300	164,7
Виручка від реалізації, отримана на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	54,0	80,6	149,2
Чистий прибуток, отриманий на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	14,0	23,1	164,7
Виручка від реалізації, отримана 1 середньорічного працівника, тис. грн	2514,5	3751,6	149,2
Чистий прибуток, отриманий на 1 середньорічного працівника, тис. грн	649,2	1069,2	164,7
Рівень рентабельності, %	37,2	42,5	Більше 5,3 п.

Згідно використання економіко-математичної моделі виробничої програми підприємства на підставі оптимізації його виробничої структури

передбачається збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зростання виручки від реалізації даної продукції та прибутку. Тобто дозволить забезпечити ріст всіх показників ефективності виробництва.

Отримані результати економіко-математичного моделювання виробництва продукції в перспективі дозволяють формувати оптимальний сценарій розвитку. Даний метод вирішення задач дозволяє здійснити перерозподіл наявних на підприємстві виробничих ресурсів у найбільш вигідну продукцію, а також забезпечити отримання досить високого показника рівня рентабельності виробництва.

Варто зауважити, що використання моделей оптимізації сільськогосподарськими підприємствами досліджуваної області забезпечить їм максимізацію прибутку та отримання еколого-економічного ефекту, який закладається в збереженні родючості ґрунту.

Отже, формування оптимальної виробничої програми підприємства, з врахуванням його галузевої особливості, дозволить забезпечити конкурентоспроможність підприємства та продукції, що виробляється. Час від часу виробничу програму підприємства доцільно переглядати, оскільки відбувається зміна ринкових умов господарювання, появляються нові інноваційні технології і все це доцільно враховувати задля підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства.

3.2. Формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств

Будь-яке підприємство, в нашому випадку сільськогосподарське підприємство, повинні розробляти стратегію розвитку, суть якої полягає у висвітленні певних злагоджених дій та спроможності реагування на мінливість зовнішнього середовища. Потреба підприємства у стратегічному плануванні виникає в процесі економічного розвитку підприємства. Вміння

швидко реагувати на постійні зміни ситуації та здатність правильно втілювати в життя стратегію розвитку дозволить забезпечити сільськогосподарським підприємствам досягнення стратегічних цілей та конкурентних переваг.

Саме посилення конкурентних переваг є головною метою досягнення ефективної діяльності підприємства, критерії формування яких можна розглядати у таких аспектах: інституційно-управлінські; соціально-фахові; організаційно-управлінські; природничо-екологічні (рис. 3.1).

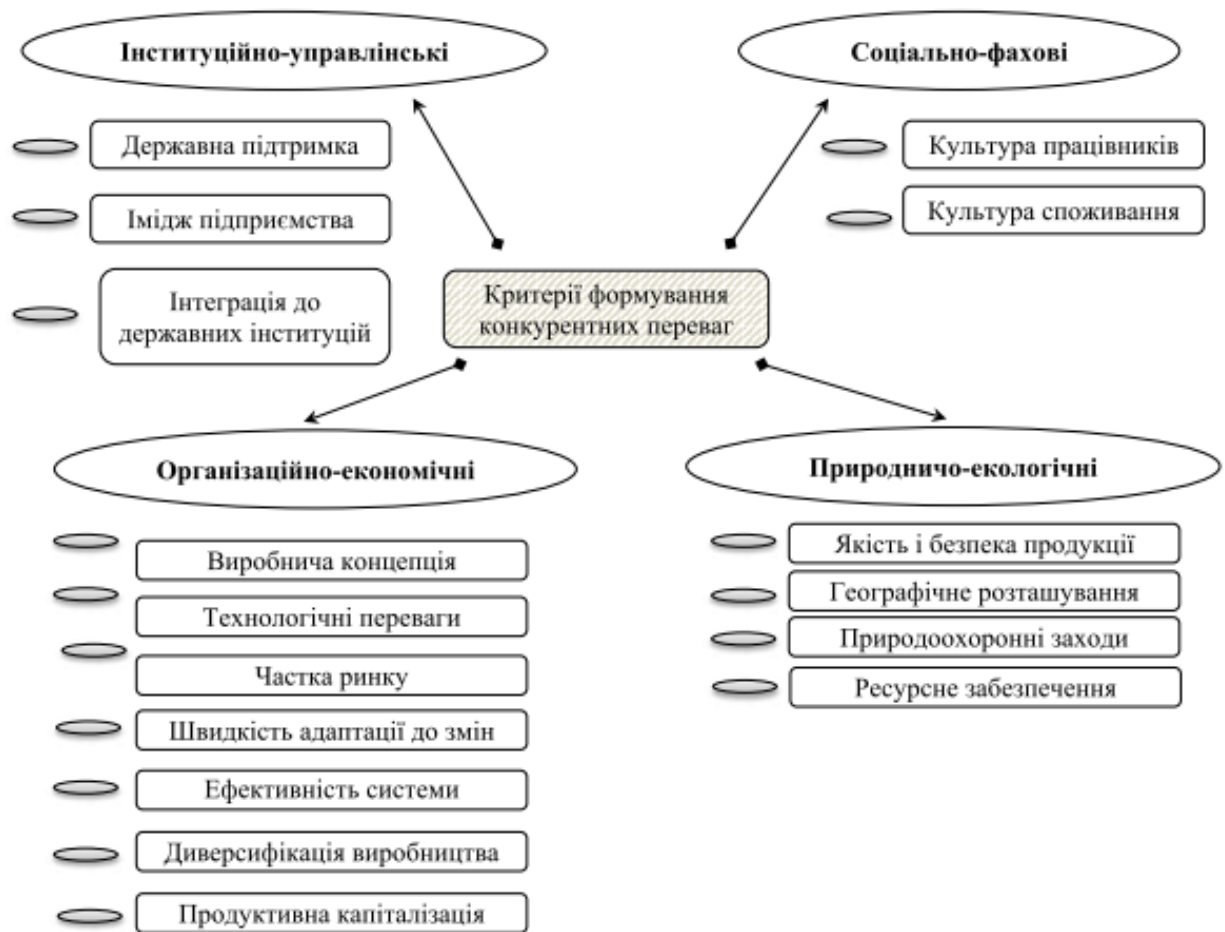

Рисунок 3.1. Критерії формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств*

*Побудовано на основі [50]

Портер М. вказує, що стратегія, направлена на зайняття стійкої та вигідної позиції, яка дозволить підприємству протидіяти натиску сил, які визначають конкурентну боротьбу у певній галузі [51].

Низка науковців у своїх напрацюваннях розглядають стратегію як довгостроковий напрямок, а не план дій, а точніше напрям дальнішої поведінки підприємства в середовищі, в якому воно функціонує.

Мізюк Б. зауважує, що стратегія – це генеральний напрямок діяльності підприємства, і він має привести підприємство до поставленої цілі [52].

Здійснюючи вибір стратегічного розвитку сільськогосподарському підприємству потрібно враховувати низку чинників: цілі, природно-кліматичних умов підприємства, економічну і політичну ситуацію в країні, потенціал підприємства, технологію виробництва, стан ринку, можливості конкурентів, потреби споживачів, рівень розвитку НТП тощо (рис. 3.2).

Рисунок 3.2. Чинники, які мають вагомий вплив на формування стратегії сільськогосподарського підприємства

Проте, при формуванні стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства, майже нереально врахувати всі перераховані чинники. Розробка стратегії потребує обґрунтування поставлених цілей та завдань, застосування певних знань, умінь та навичок при прийманні управлінських рішень на перспективу. Виходячи з цього, формування стратегії розвитку підприємства доцільно розпочинати насамперед з аналізу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Поділяємо думку науковців, які розглядають стратегію розвитку підприємства як цілісну сукупність стратегічних рішень, які взаємопов'язані між собою і визначають головні напрямки діяльності підприємства, його цілі і завдання у довготерміновій перспективі [53].

Розробляючи стратегію, вивчати зовнішнє оточення підприємства потрібно для виявлення загроз і можливостей, які підприємство має враховувати в меті та її досягненні.

Визначення стратегічних планів розвитку сільськогосподарського підприємства має ґрунтуватися на характеристиці змін, які трапляються у зовнішньому середовищі, проведенні оцінки стратегічних позицій досліджуваного підприємства, а також його сильних та слабких сторін.

Для дослідження зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств використаємо SWOT – аналіз, який дозволить виявити слабкі і сильні сторони, можливості та загрози досліджуваного сільськогосподарського підприємства, а також підприємств-конкурентів.

В сфері аграрного виробництва конкретному сільськогосподарському підприємству необхідна своя особиста стратегія розвитку, яка дозволила, послабляти загрози та слабкі сторони, а також реалізувати можливості та переваги. Послідовність етапів опрацювання стратегій сільськогосподарського підприємства на базі SWOT-аналізу представлена рис. 3.3.

Рисунок 3.3. Послідовність етапів формування стратегії сільськогосподарського підприємства на основі SWOT-аналізу

SWOT-аналіз допомагає визначити не лише можливості та загрози зовнішнього середовища сільськогосподарського підприємств, а й виявити вплив можливостей і загроз на результативність діяльності підприємства (рис. 3.3). Проведення SWOT-аналізу має досить вагомим значення для виконання стратегічного планування на сільськогосподарському підприємстві, так як методика даного аналізу є ефективним і доступним засобом оцінки стану діяльності підприємства.

Таблиця 3.3. SWOT – аналіз сільськогосподарського підприємства

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Сприятливі ґрунтово – кліматичні умови. 2. Вирощування високоякісних сортів. 3. Вигідне географічне розташування. 4. Широкий асортимент продукції. 5. Сприятливий мікроклімат підприємств. 6. Потенціал розвитку галузі.	1. Відсутність досвіду у здійсненні ЗЕД. 2. Слабка матеріально – технічна база. 3. Не налагоджена маркетингова, збутова та цінова політика. 4. Відсутність підтримки з боку держави. 5. Некваліфіковані працівники 6. Відсутність служби маркетингу. 7. Неоперативність митного оформлення товарів.
Можливості	Загрози
1. Виробництво екологічно – чистої продукції. 2. Збільшення доходів підприємств. 3. Залучення іноземних інвесторів. 4. Захоплення певної ринкової ніші. 5. Отримання досвіду у здійсненні ЗЕД. 6. Розширення ринків збуту. 7. Підписання вигідних угод. 8. Пошук партнерів. 9. Зміцнення матеріально – технічної бази.	1. Висока конкуренція. 2. Витіснення із ринкової ніші. 3. Втрата позицій на внутрішньому ринку. 4. Зменшення ціни на зернову продукцію. 5. Втрата якості продукції при транспортуванні. 6. Неєфективний канал реалізації.

Отже, SWOT-аналіз дозволяє встановити зв'язок між сильними і слабкими сторонами, можливостями та загрозами, які притаманні підприємству. При розробці стратегії розвитку підприємству потрібно поєднувати внутрішні можливості та зовнішню ситуацію, що й описує даний аналіз.

3.3. Механізми підвищення інвестиційної привабливості та активності сільськогосподарських підприємств

В умовах сьогодення одним із основних пріоритетних напрямків для сільськогосподарських підприємств є інвестиційна привабливість, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва та забезпечення стабільного його економічного зростання. Зрозуміло, що ефективна економічна діяльність сільськогосподарського підприємств залежить багато в чому від форм інвестицій та їх обсягів, так як вони формують виробничий потенціал аграрного підприємства на базі науково-технічної бази.

Стимулювання інвестиційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах має певні особливості, а саме: продукція сільськогосподарських підприємств має стабільний попит на внутрішньому ринку; низька капіталомісткість, а також малі терміни окупності капіталовкладень.

Розглянемо в динаміці обсяг надходження капітальних інвестицій на сільськогосподарські підприємства Рівненської області (рис. 3.4).

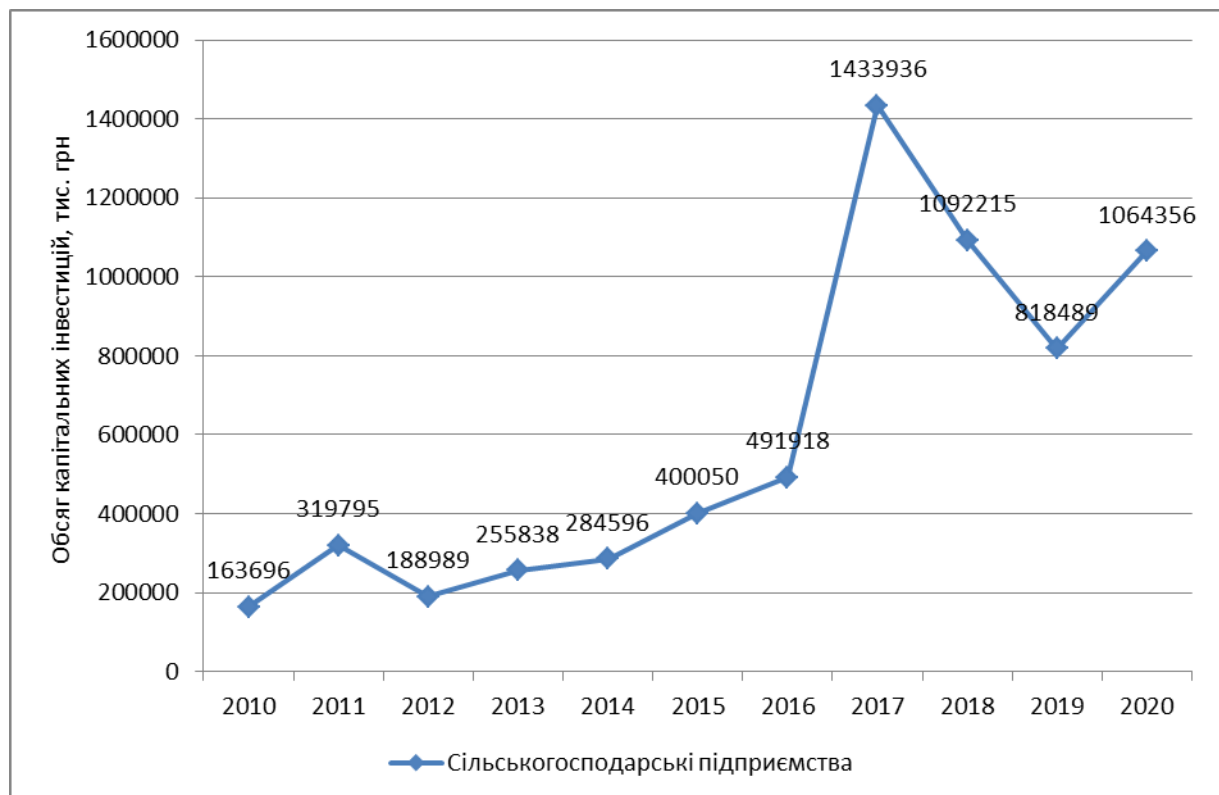

Рисунок 3.4. Динаміка обсягу капітальних інвестицій за 2010-2020 рр на сільськогосподарські підприємства*

*Побудовано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

З даних рис. 3.5 можемо зауважити позитивну динаміку зростання обсягів капітальних інвестицій до 2017 р. і у 2017 р. їх найбільшу суму 1433936 тис. грн. До 2019 р. відбувається спад і у 2020 р. їх обсяг знову збільшується до 1064356 тис. грн. Якщо порівняти обсяг надходження

інвестицій у 2020 р. порівняно з 2010 р. . то він зріс у 6,5 раз, а порівняно з попереднім роком – на 30 %.

У Рівненській області діє програма здешевлення вартості сільськогосподарської техніки, яка придбана у вітчизняних виробників. З рахунок даної програми переоснащено матеріально-технічну базу 89 сільськогосподарських підприємств, крім того придбано 257 одиниць техніки.

На інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств впливають певні чинники, які будуть відрізнятися залежно від особливостей галузі, суб'єктів інвестування, державної політики щодо інвестиційної діяльності тощо.

Як однією із форм державної підтримки сільськогосподарських підприємств є прийняття регіональних цільових програм, які стимулюють виробництво аграрної продукції, особливо такої, яка користується попитом на продовольчого ринку та є конкурентоспроможною.

Одна з таких програм була прийнята в грудні 2020 р. «Програма розвитку інвестиційної діяльності в Рівненській області на 2021 – 2023 роки» [54]. Даною програмою передбачено можливості щодо залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс регіону.

Варто звернути увагу та те, що залучення інвестиційних ресурсів може стати дієвою формою встановлення тісних продовольчих зв'язків між виробниками та регіонами, які споживають аграрну продукцію. Механізм інвестування сільськогосподарських підприємств подамо на (рис. 3.5.).

У сам процес формування інвестиційної політики сільськогосподарських підприємств входить розробка програм, які ціленаправлені на ефективний розвиток аграрних підприємств, пошук інвестиційних та інших ресурсів та ефективне їх використання для

досягнення виробничо-господарської, економічної, екологічної і соціальної ефективності.

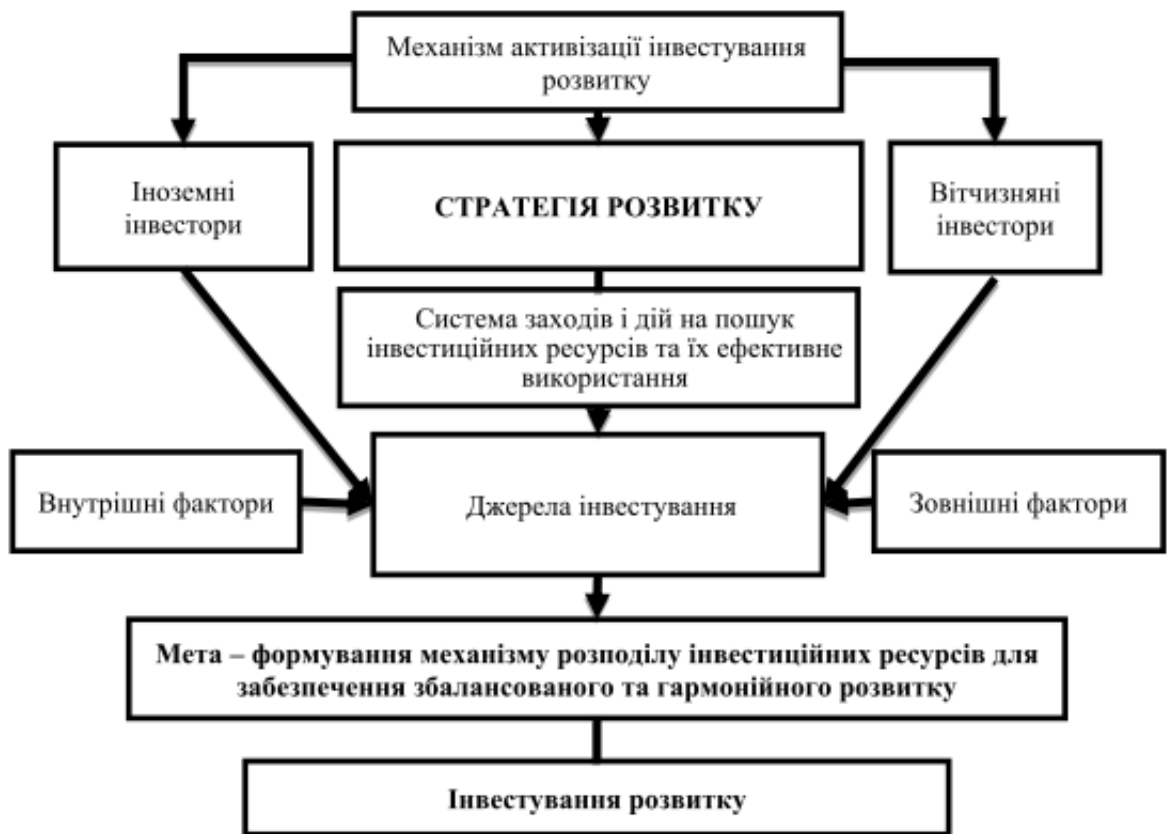

Рисунок 3.5. Механізм інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств

На інвестиційну привабливість сільськогосподарського підприємства, як відкритої системи, має вплив інвестиційна привабливість навколишнього середовища. Виходячи з того, що виробництво сільськогосподарської продукції має декілька особливостей, то особлива увага звертається на екологізацію виробництва, а звідси на екологічні інновації, які вкладаються в екологізацію виробництва, тобто мова йде про екологічні інвестиції.

Інвестування розвитку сільськогосподарських підприємств здійснюється на організаційно-економічних механізмах, які притаманні

системі управління інвестиційними потоками, тому виділимо напрями підвищення інвестиційної привабливості [] (рис. 3.6).

Рисунок 3.6. Напрями підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств

Інвестиційна діяльність – це ризикована діяльність. Тому в процесі оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств є дослідження такого поняття як інвестиційні ризики. Такі ризики дозволять оцінити рівень інвестиційної привабливості аграрного підприємств, а також вказати на імовірні втрати від інвестицій.

Підтримуємо позицію Носової О. В., яка зазначає, що чим сприятливіша інвестиційна привабливість підприємства, то тим менше інвестиційний ризик і навпаки [55]. Зрозуміло, що завчасне виявлення інвестиційних ризиків, а ще краще їх попередження, сприятиме покращенню

інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Для аналізу інвестиційних ризиків наведемо їх класифікацію за певними ознаками (рис. 3.7).

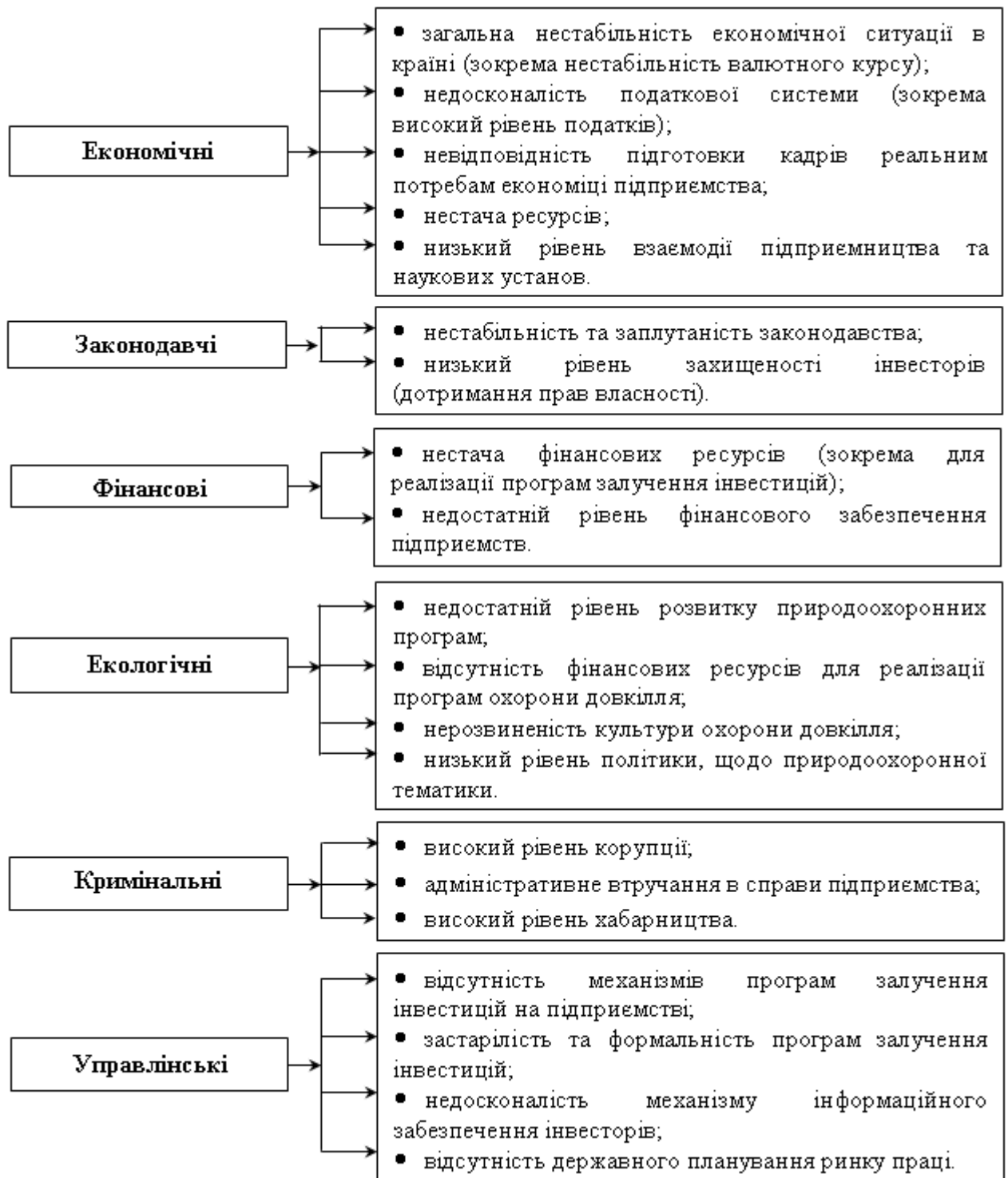

Рисунок 3.7. Класифікація інноваційних ризиків сільськогосподарського підприємства [55]

Отже, досягнення певного рівня інвестиційної привабливості є трудомістким процесом, який вимагає мобілізації значних зусиль зі сторони підприємства. Для формування інвестиційної привабливості потрібна наявність низки чинників, про які ми вже згадували раніше. Загалом окремі сільськогосподарські підприємства як Рівненської області, так і України є інвестиційно-привабливими.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

4.1. Аналіз стану охорони праці

Основним завданням заходів та засобів з охорони праці в сільському господарстві є створення для працівників здорових, безпечних умов праці, попередження та профілактика виникнення професійних захворювань, нещасних випадків і аварій, пов'язаних з виробничими процесами в сільському господарстві, тобто захист працюючих від впливу шкідливих і небезпечних виробничих чинників - фізичних, хімічних, біологічних і психофізичних. При цьому сільськогосподарське виробництво характеризується цілою низкою структурних, організаційних, технологічних особливостей, що впливають на рівень виробничих ризиків і роблять цю галузь однією з найбільш травмонебезпечних.

Така ситуація пов'язана не тільки з важким економічним станом у державі, а й з іншими об'єктивними і суб'єктивними причинами, які полягають у зношеності основних засобів, відсутності зацікавленості роботодавців у поліпшенні умов та безпеки праці, некомпетентності більшості персоналу з питань охорони праці, низькій трудовій та технологічній дисципліні.

Конституційне право громадян нашої держави на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності відображено у Законі України «Про охорону праці», який визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи і організації або уповноваженим органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та

виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні [57].

Відповідно до Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 29.08.2018 р. № 1240 систему організації охорони праці в сільськогосподарських підприємствах слід розділити на декілька складових:

- вимоги безпеки до виробничого обладнання та організації робочих місць;
- безпека праці під час експлуатації сільськогосподарської техніки;
- поводження з мінеральними добривами та пестицидами, їх зберігання та використання;
- вимоги безпеки під час обробітку ґрунту, сівби й догляду за посівами під час збирання та зберігання продукції рослинництва;
- безпека праці під час збирання та заготівлі соломи, сіна, сінажу й силосу;
- вимоги безпеки під час одержання продукції тваринництва, правила поводження з тваринами;
- пожежна безпека та робота з електроприладами [58].

Дослідимо стан охорони праці на базі ТзОВ «Агролан Крупець» Дубенського району Рівненської області. Організація охорони праці на підприємстві здійснюється згідно вищезгаданих нормативно-законодавчих актів. Товариство спеціалізується на рослинництві – вирощуванні зернових та технічних сільськогосподарських культур. Для того щоб не допустити негативного впливу техногенної діяльності людини на стан виробничого середовища та довкілля в загальному практично нереально. Тому метою гігієни праці є запровадження таких граничних відхилень від нормативних фізіологічних норм для людини, допустимих навантажень на організм

людини, які не спричиняти негативних змін в функціонуванні організму людини і окремих його систем [59].

Атестацію робочих місць на підприємстві проводять не рідше одного разу в п'ять років по всіх внутрішньогосподарських підрозділах. Розпочинають атестацію з видання наказу в якому регламентують терміни її проведення в господарствах і приводять графік робіт по всіх підрозділах, назначають склад внутрішньогосподарської атестаційної комісії і її робочої групи, розподіляють відповідальність між функціональними підрозділами, за визначенням показників оцінки робочих місць.

Правильна організація роботи з охорони праці є однією з основних умов зниження травматизму на виробництві, професійних захворювань і підвищення продуктивності праці. В ТЗОВ «Агролан Крупець» при перевірці стану охорони праці у виробничих, адміністративних, допоміжних, складських приміщеннях були виявлені деякі недоліки:

- не вчасно проводиться прибирання;
- працівники обслуговуючих і допоміжних підрозділів недостатньо забезпечені спецодягом та засобами захисту;
- недостатня кількість аптечок першої допомоги;
- відсутні огорожуючі пристрої та знаки безпеки у небезпечних місцях;
- недостатня кількість наочної агітації з охорони праці та захисту населення у надзвичайних ситуаціях;
- адміністративні приміщення не опалюються, що зумовлює в холодні періоди низькі температури;
- підвищення вологості повітря.

Під час обстеження стану охорони праці у ремонтній майстерні недотримані деякі вимоги санітарно-гігієнічні умови праці. Температура повітря у зимові місяці знижується до нуля градусів, швидкість руху повітря у майстерні на окремих робочих місцях сягає понад 1,7 м/с (при нормі від 0,3

до 1,0 м/с). Відносна вологість повітря, відповідно до температури, також змінюється, і не відповідає вимогам. Окремі робочі місця, які створюють запиленість повітря, неоснащені вентиляцією. Так на ділянках пов'язаних із переміщенням зерна і продуктів його переробки, подрібнення зерна і змішування компонентів робітники працюють у середовищі підвищеного вмісту пилу у повітрі. При роботі в умовах запиленості повинні бути підібрані спецодяг і спецвзуття, що є відсутнім у наших умовах.

В приміщеннях використовується природне і штучне освітлення. На перспективу потрібно закуповувати і встановлювати більш сучасні світильники, з метою підвищення світлового коефіцієнту. Але світильники та вікна потрібно очищати від пилу та бруду, який назбирується, адже цей бруд зменшує світловий потік і зменшує освітлення у приміщеннях.

Ефективність виробництва незалежно від виду виконуваних робіт значною мірою залежить від досконалості організації праці і, зокрема, від організації робочого місця. Тому важлива роль відводиться роботі головного інженера та інженера з охорони праці, спланувати і організувати роботу таким чином, щоб була максимальна продуктивність та низький рівень виробничих травм та професійних захворювань.

При поступленні на роботу в ТзОВ «Агролан Крупець» працівники проходять інструктаж, який проводить інженер з техніки безпеки. До праці не допускаються працівники, якщо вони не пройшли відповідного інструктажу, а також медичного огляду. Безпосередньо в окремих відділах проводиться первинний інструктаж. Його проводять керівники, закріплені за цими об'єктами. В господарстві є необхідні інструкції та інша документація з охорони праці. Працівники, які порушують правила та інструкції по техніці безпеки несуть відповідальність згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Кожен працівник, який працює в даному товаристві зобов'язаний знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поводження з машинами, механізмами; вміти користуватися засобами колективного та індивідуального захисту; додержуватись зобов'язань щодо охорони праці, які передбачені в договорі та правилах внутрішнього трудового розпорядку господарства, а також проходити періодичні медичні огляди.

Пожежна безпека в товаристві досягається шляхом створення заходів запобігання пожежі і пожежного захисту. Для цього на території складів, контор заборонено куріння. Вимоги пожежної безпеки та електробезпеки в основному дотримані, хоча можна зазначити, що бракує попереджувальних надписів і протипожежних засобів, а також не усі рухомі частини машин, транспортерів мають огорожі і попереджувальні надписи.

Для того, щоб виявити причини виробничих травм в господарстві, слід провести аналіз виробничого травматизму. Для цього розраховують наступні показники (табл. 4.1).

Таблиця 4.1. Основні показники стану з охорони праці

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Середньоспискове число працюючих, чол.	82	91	91
Фактично витрачено на одного працюючого, грн.	30,5	45,7	48,9
Витрати на спецодяг, тис. грн,	38,1	40,7	39,4
Витрати протипожежні, грн.	3100	3500	3700
Кількість нещасних випадків	1	1	1
Кількість днів непрацездатності	39	30	35
Показник частоти травматизму	3	3	3
Показник тяжкості травматизму	39	30	35
Показник втрат (непрацездатності)	116	90	80

Показник частоти травматизму характеризує рівень травматизму на виробництві. Значення показника тяжкості травматизму для господарства характеризує в основному середню тривалість тимчасової непрацездатності. Найбільш повно характеризує стан травматизму в господарстві показник втрат робочого часу на 1000 працівників.

Проаналізувавши дані таблиці можна зробити висновок, що з роками показник частоти травматизму зменшується, що є позитивним. Значення показника тяжкості травматизму для господарства вказує на середню тяжкість травм.

На перспективу необхідно вживати заходи по зниженню втрат непрацездатності. Зокрема підбирати, розробляти і впроваджувати у виробництво раціональні технологічні процеси і таку організацію праці і виробництва, які б усували небезпечні та шкідливі для здоров'я фактори, залучати у виробництво найновішу техніку, розробляти заходи спрямовані на профілактику травматизму, професійних захворювань та підвищення культури виробництва, які гарантують повну безпеку і здорові умови праці.

4.2. Планування заходів з покращення охорони праці та їх фінансування

На основі аналізу стану охорони праці в ТзОВ «Агролан Крупець» можна зазначити, що існує потреба покращення умов праці у виробничих приміщеннях шляхом удосконалення існуючих заходів і засобів з охорони праці з метою зменшення впливу шкідливих факторів на працівників.

На підприємстві потрібно впровадити певні заходи:

- видавати спецодяг і взуття механізаторам забезпечити працівників засобами індивідуального захисту;
- на всіх робочих місцях забезпечити працівників аптечками;
- в приміщенні майстерні відремонтувати штучну вентиляцію;

- постійно проводити інструктажі з охорони праці;
- в адміністративних приміщеннях для підтримання відносної вологості повітря та оздоровчих санітарно-гігієнічних умов праці необхідно встановити вентилятори.

Поряд із зазначеними заходами необхідно покращувати психофізіологічні, фізичні, і психологічні навантаження та естетичні мови праці. Це спричинить зменшення кількості професійних захворювань пов'язаних з умовами праці.

Потрібно підтримувати у постійній готовності засоби протипожежного захисту, пожежну техніку, інвентар.

Суму коштів, яку потрібно витратити на проведення заходів з охорони праці в досліджуваному підприємстві відобразимо в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2. Заходи з охорони праці та витрата коштів

Зміст заходів	Вартість робіт,грн.	Відповідальний
Створення здорових та безпечних умов праці	11000	інженер з ОП
Впровадження індустриальної технології вирощування культур	15500	Бригадир
Обладнання об'єктів новими системами вентиляції	8000	інженер з ОП
Створення нормального теплового режиму і мікроклімату на робочих місцях	2000	механік
Фарбування обладнання і нанесення на ньому знаків безпеки	3000	інженер з ОП
Обладнання приміщень засобами протипожежної безпеки	6200	інженер з ОП
Всього	45700	X

Як видно з табл. 4.2 на покращання умов охорони праці підприємству потрібно виділити 45700 грн. Джерелами фінансування даних заходів будуть власні кошти підприємства.

4.3. Економічна ефективність запропонованих заходів з охорони праці

Результатами реалізації заходів з охорони праці є соціальний і економічний ефект, який виражається: з одного боку підвищенням продуктивності праці, збільшенням обсягу випуску продукції за рахунок повного використання номінального фонду робочого часу і основних виробничих фондів; з іншого - зниженням матеріальних затрат внаслідок травматизму і захворювань за рахунок зниження оплати листків непрацездатності. Для отримання початкових даних складають таблицю показників (табл. 4.3, 4.4).

Таблиця 4.3 Показники матеріальних наслідків травматизму

Показник	Значення показника
Витрати в результаті виробничого травматизму, дні	20
Середньоденна заробітна плата працівника, грн.	540
Витрати на оплату лікарняних листів, грн.	10800
Середньоденна вартість виробітку одного працівника, грн.	6803
Вартість недоданої продукції в результаті виробничого травматизму, грн.	136060

Таблиця 4.4 . Показники матеріальних наслідків в результаті захворювань, пов'язаних із несприятливими умовами праці

Показник	Значення показника
Витрати в результаті виробничого захворювань, дні	10
Середньоденна заробітна плата працівника, грн.	540
Витрати на оплату лікарняних листів, грн.	5400
Середньоденна вартість виробітку одного працівника, грн.	6803
Вартість недоданої продукції в результаті захворювань, грн.	68030

Для оцінки ефективності заходів з покращання стану охорони праці потрібно порівняти наслідки травматизму у грошовому виразі, а також затрати на ці заходи до і після їх впровадження, крім цього заходи з покращення стану охорони праці спричиняють підвищення продуктивності праці.

1. Порівняльна економічна ефективність заходів для попередження нещасних випадків (E): $E = Q - E_n(K_2 - K_1)$, (4.1)

де Q — річна економія внаслідок зниження виробничого травматизму; E_n — нормативний коефіцієнт ефективності заходів охорони праці, $E_n = 0,08$; K_2, K_1 — витрати для впровадження заходів для попередження нещасних випадків за попередній і звітний роки.

2. Річна економія, Q : $Q = M_{H1} - M_{H2}$, (4.2)

де $M_{H1} - M_{H2}$ — матеріальні наслідки виробничого травматизму в попередньому і звітному роках.

Матеріальні наслідки травматизму: $M_n = D_T \cdot S \cdot \Phi$, (4.3)

де D_T — кількість людино-днів непрацездатності в потерпілих з втратою працездатності на 1 день і більше, тимчасова непрацездатність яких закінчилась у звітному році; S — середня денна заробітна плата одного працівника; Φ — коефіцієнт матеріальних наслідків (страхові внески, штрафи, матеріальні втрати); $\Phi = 2$.

Крім того, у зв'язку з нещасним випадком потерпілий позбавлений можливості виробляти матеріальні цінності.

Умовні річні втрати додаткового продукту U_e можуть бути визначені:

$U_e = (D_T + D_I + D_c) \cdot S$, (4.4)

де D_I — кількість людино-днів непрацездатності за рік внаслідок інвалідності; D_c — кількість людино-днів у році, які недопрацьовані через смертельні випадки.

Загальна сума матеріальних наслідків від нещасних випадків з

урахуванням умовних витрат додаткового продукту за рік:

$$M_H = D_T S \Phi + S(D_T + D_I + D_C) = S [D_T(\Phi + 1) + D_I + D_C]. \quad (4.5)$$

Термін окупності витрат на охорону праці:

$$T = K_2 / Q. \quad (4.6)$$

В табл. 4.5 розрахуємо економічну ефективність заходів з поліпшення умов праці.

Таблиця 4.5. Економічна ефективність заходів з поліпшення умов праці

Показники	Значення показника
Витрати в результаті виробничого травматизму та захворювань, дні	30
Витрати на оплату лікарняних листів, грн.	16200
Вартість недоданої продукції, грн.	204090
Матеріальні затрати в результаті захворювань і виробничого травматизму, грн.	246127
Економічна ефективність від впроваджених заходів щодо покращання умов праці	51828
Сума коштів, затрачених на покращання умов праці, грн.	14871
Термін окупності вкладених коштів, роки	2,9

Аналізуючи табл. 4.5 зауважимо, що при такому економічному ефекті термін окупності буде біля трьох років.

4.4. Безпека в надзвичайних ситуаціях

Актуальність проблеми забезпечення природно-техногенної безпеки населення і територій зумовлена тенденціями зростання втрат людей і шкоди територіям, що спричиняється небезпечними природними явищами, промисловими аваріями і катастрофами.

Захист населення і територій є системою загальнодержавних заходів, які реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту,

підпорядкованими їм силами та засобами підприємств, організацій, установ, незалежно від форм власності, що забезпечує виконання організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Держава, як гарант цього права створює систему цивільної оборони, яка має на меті захист населення від небезпечних наслідків аварій і катастроф, економічного природного та воєнного характеру [60].

Відповідальність за організацію та стан цивільної оборони в ТЗОВ «Агролан Крупець» несе директор товариства. Керівництво підприємства повинно забезпечувати індивідуальними засобами захисту, організовувати здійснення евакуаційних заходів створювати сили для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та забезпечувати їх готовність до практичних дій, виконувати інші заходи цивільної оборони і несе, пов'язані з цим, матеріальні та фінансові витрати в порядку та обсягах, які передбачені законами України.

В зоні розташування досліджуваного товариства небезпеки природного чи техногенного характеру трапляються рідко. Але все таки товариству слід обов'язково розробити план, який би визначав порядок дій і відповідальність керівництва відповідних органів управління підприємства, а також основні заходи щодо організації і проведення робіт із запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного походження, узгодження термінів їх проведення, фінансові, матеріальні та інші ресурси, які необхідні для цих заходів і робіт.

Планування заходів щодо попередження надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків у цілому здійснюється у відповідності до нормативних документів, а саме: запобігати виникненню надзвичайних ситуацій техногенного і природного походження; оповіщати населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій мирного часу; захист населення від

аварій, катастроф та стихійних лих; проводити організаційні та рятувальні роботи у районах лиха; медичне обслуговування; розробка і своєчасне введення режимів діяльності в умовах радіаційного, хімічного та біологічного зараження; знезараження (зnezараження) території, споруд, транспортних засобів, обладнання, сировини, матеріалів і готової продукції [61].

Всі ці заходи організовуються державною виконавчою владою областей, районів, міст, районів у містах, селищ і сіл, органами управління цивільної оборони при чіткому погодженні між ними заходів, що проводяться.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У роботі подано теоретико-методичне та практичне обґрунтування особливостей формування та вдосконалення виробничої програми сільськогосподарських підприємств і її впливу на ефективність господарювання. Отримані результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки:

Підвищення рівня ефективності виробництва аграрної продукції є найважливішим завданням, від вирішення якого залежить забезпечення належного рівня продовольчої безпеки країни, насичення ринку власною сільськогосподарською і продовольчою продукцією, а також результатом підвищення рівня продуктивності виробничих ресурсів. Зрозуміло, що чим краще використовуються наявні виробничі ресурси, тим нижчі витрати сукупної праці і тим вищий рівень ефективності виробництва

Узагальнивши різні точки зору науковців щодо поняття «ефективність» констатуємо, що ефективність виробництва є комплексним відображенням кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за відповідний період. На неї суттєвий вплив мають наявні матеріальні і трудові ресурси, які приймають безпосередню участь в процесі виробництва в результаті якого отримуємо певний результат (ефект).

Існують різні підходи відносно класифікації ефективності. Вважаємо, що найдоцільніше виділити чотири види ефективності: економічну, технологічну, соціальну та екологічну. Всі види ефективності перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Основна увага в роботі приділена економічній ефективності, що є специфічним індикатором, на основі якого аграрні підприємства визначаються у виборі ресурсів для виробництва, оцінюють роботу виробничих підрозділів підприємства та складають плани на майбутнє.

В сучасних умовах невизначеності сільськогосподарським підприємствам приходится шукати резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок скорочення витрат на виробництво продукції, встановлення належної цінової політики тощо. Нами резерви підвищення економічної ефективності виробництва розглядалися в розрізі трьох груп: управління ресурсами та витратами; розвитку та удосконалення виробництва; удосконалення системи управління діяльністю підприємства.

Нині аграрне виробництво є найбільш ризикованим, цьому сприяють специфічні особливості аграрного виробництва, які характеризуються сезонністю, значним впливом природно-кліматичних умов. Тому у роботі акцентовано увагу на доцільності правильно оцінювати ризики та уникати їх, вчасно проводити моніторинг ризиків, здійснювати управління ризиками.

Важлива роль відводиться оцінці економічної ефективності виробництва, яку можна здійснити за допомогою натуральних показників і системи вартісних показників. Проаналізувавши низку наукових джерел прийшли до висновків об'єднати систему показників економічної ефективності виробничої програми у дві групи: часткові і комплексні.

Досліджуючи стан розвитку ефективності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Рівненської області встановлено, що галузь сільського господарства є досить розвинена, оскільки на неї припадає 20,6 % валової доданої вартості. Частка досліджуваної області у загальному обсязі валової продукції сільського господарства країни складає 2,8 %.

На ефективну діяльність агропромислового комплексу Рівненської області вказує той факт, що у 2020 році за темпами приросту ВВП за всіма категоріями господарств область вийшла на 4 місце серед інших областей України, а за сільськогосподарськими підприємствами – на 2 місце.

В сільському господарстві області провідна роль належить рослинництву, де найбільша площа посівів припадає на зернові та

зернобобові культури, яка в динаміці зростає. Також суттєво зросло виробництво соняшнику (у 2020 р. у 17 раз більше, ніж у 2014 р.), сої та цукрових буряків. Показники виробництва продукції зернових культур суттєво різняться за районами області. Серед чотирьох районів найбільші площі, найвища урожайність зернових та найбільше зернової продукції отримують сільськогосподарські підприємства Дубенського району.

Поряд з галуззю рослинництва, підприємства області мають розвинену галузь тваринництва, ресурсний потенціал якої охоплює низку підгалузей: скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство. За період 2010-2020 рр. поголів'я ВРХ зменшилося більш як у 2 рази, свиней на 32,8 %. Проте є й позитивна динаміка поголів'я овець і кіз зросло на 2 %, а птиці – на 37,4 %. Важливо зазначити, що більшість поголів'я тварин і птиці досліджуваного регіону зосереджено у господарствах населення, а частка сільськогосподарських підприємств є незначною, а саме: ВРХ – 19 %, корови – 11,5 %, свині – 8,3 %, вівці і кози – 5,4 % і птиця – 31,4 %.

Аналізуючи ефективність виробництва важливо приділити увагу витратам на виробництво продукції В загальній структурі витрат на виробництво рослинницької продукції у підприємствах Рівненської області найбільшу частку займають витрати на мінеральні добрива (19,8%) та на інші витрати (17,8 %). Порівнюючи витрати у підприємствах області з ТзОВ «Агролан Крупець» виявили відмінності у структурі виробничих витрат. Так, загалом у сільськогосподарських підприємствах області спостерігаємо, що частка витрат на насіння, пальне та мінеральні добрива є більшою порівняно з товариством, тоді як частка послуг сторонніх організацій є меншою.

Діяльність сільськогосподарських підприємств досліджуваної області мала тенденцію у 2020 р. до зростання її ефективності. Особливо рентабельною була картопля, соняшник та зернові культури. Позитивна динаміка спостерігається в прибутковості молока і у 2020 р. вперше за

аналізований період прибутковим було виробництво ВРХ на м'ясо. Загалом з зазначених видів продукції збитковим виявилось лише свинарство.

Аналізуючи середні ціни реалізації аграрної продукції виявили, що ціни реалізації зернових та олійних культур зростають у динаміці, але у 2019 р. були дещо нижчими від попередніх двох років та 2020 р. Щодо продукції тваринництва, то середні ціни на м'ясо тварин у 2020 р. були нижчими від попереднього року.

У роботі запропоновано оптимізаційну економіко-математичну модель оптимальної структури виробництва для ТзОВ «Агролан Крупець», що враховує наявні виробничі ресурси і умови, в яких функціонує товариство. Застосування результатів оптимізації структури виробництва дає змогу найефективніше використати виробничий потенціал підприємства. У моделі передбачені елементи, які дають можливість враховувати урожайність культур, ціну, собівартість, ресурсний потенціал, тощо. За рахунок оптимізації виробничої структури виробники сільськогосподарської продукції мають можливість швидко відреагувати на зміну попиту на продукцію на ринку та ухвалювати науково-обґрунтовані управлінські рішення щодо планування обсягів виробництва.

У роботі розглядається формування стратегії розвитку підприємств. Вказано, що формування стратегії доцільно розпочинати насамперед з аналізу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Для дослідження зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств здійснено SWOT – аналіз, який дозволить виявити слабкі і сильні сторони, можливості та загрози досліджуваного сільськогосподарського підприємства, а також підприємств-конкурентів.

Подано механізм підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано динаміку обсягів

капітальних інвестицій і з'ясовано, що найбільше надходження припадало на 2017 р., до 2019 р. відбувається спад і у 2020 р. їх обсяг знову збільшується до 1064356 тис. грн. У Рівненській області діє програма здешевлення вартості сільськогосподарської техніки, яка придбана у вітчизняних виробників. З рахунок даної програми переоснащено матеріально-технічну базу 89 сільськогосподарських підприємств, крім того придбано 257 одиниць техніки. В області діє «Програма розвитку інвестиційної діяльності в Рівненській області на 2021 – 2023 роки», якою передбачено можливості щодо залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс регіону. Загалом, досягнення певного рівня інвестиційної привабливості є трудомістким процесом, який вимагає мобілізації значних зусиль зі сторони підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Друкер П. Ф. Эффективный управляющий. М.: ВСИ, 1994. 268 с.
2. Покропивний С.Ф., Колот В.М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: Навч. посібник. Київ: КНЕУ, 1998. 352 с.
3. Коропецький І.С. Економічні праці. Збірник вибраних статей. Київ: Смолоскип, 1998. 416 с.
4. Кашин В.Н., Ионов В.Я. Хозяйственный механизм и эффективность промышленного производства. М: Наука, 1997. 367 с.
5. Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І. та ін. Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / За заг.ред. С Будаговської.- К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. С. 16-17.
6. Самуельсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Мікроекономіка / Пер. з англ. Київ: Основи, 1998. 676 с. С. 620.
7. Шапиро С.А. Управление человеческими ресурсами М.: ГроссМедиа, 2005. 304 с.
8. Шегда А.В. Менеджмент: Навч. посіб. Київ: Т-во «Знання», К00, 2002. — 583 с. (Вища освіта ХХІ століття). С. 507.
9. Руснак П. П., Жебка В.В., Рудий М.М., Чалий А.А. Економіка сільського господарства / За ред. П.П. Руснака. К.: Урожай, 1998.- 320 с. С. 210-211.
10. Бовыкин В.І. Новый менеджмент: (управление предприятиями на уровне высших стандартов; теория и практика эффективного управления). М: ОАО «Издательство «Экономика». 1997. 368 с.
11. Кокинз Г. Управление результативностью. Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. М.: Альпина, 2008. 313с.

12. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О. Результативність функціонування складних економічних систем аграрного спрямування. МОНУ. Вінниця: ВНАУ, 2017. 168 с.
13. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: Посібник у питаннях і відповідях. / За ред. П.Т.Саблука. - К.: 1АЕ УААН, 1999. 532с.
14. Економіка підприємства: Підручник / За ред. С. Ф. Покропивного. Київ: КНЕУ, 2000. 528 с.
15. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / В.І. Мацибора, В.К. Збарський, Т.В. Мацибора. Київ : Каравела, 2008. 312 с.
16. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В. О. Результативність функціонування складних економічних систем аграрного спрямування. Вінниця: ВНАУ, 2017. 168 с.
17. Мельник Л.Г., Корінцева О.Л. Економіка підприємства: навч. посібник для вузів. Суми: Університетська книга, 2004. 416 с.
18. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
19. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: [монографія] Київ: ННЦ «ІАЕ», 2008. 340 с.
20. Бойчик І.М. Економіка підприємства : Навч. посіб. вид. 2-ге, доп. і перероб.]. Київ : Атіка, 2011. 528 с.
21. Фатенок-Ткачук А. О., Данилко А. Р. Методика виявлення та аналізу існуючих резервів підприємства у процесі обліково-аналітичного забезпечення розвитку підприємства. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 18. С. 1026–1033.
22. Ковальчук І. В. Економіка підприємства : Навч. посіб. К. : Знання, 2008. 697 с.

- 23.Говорушко Т.А., Климаш Н.І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу : монографія / Т.А. Говорушко, Н.І. Климаш. Київ : Логос, 2013. 204 с.
- 24.Лисенко В. Корпоративна стратегія управління ризиками в агробізнесі. *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. 2017. Vol. 3. №. 4. p. 97–108.
- 25.Дивнич О. Д. Особливості формування виробничої програми сільськогосподарського підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. Випуск 50. 2020. С.113-120.
- 26.Богданович О. А. Методологія моделювання спеціалізації сільськогосподарського виробництва. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. Серія: Економічні науки. Харків, 2017. вип. 186. С. 33–48.
- 27.Богданович О. А. Вплив розмірів сільськогосподарських підприємств на їх галузеву структуру. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7011> (дата звернення: 20.10.2021).
- 28.Збарський В.К., Мацибора В. І., Чалий А. А. та ін. *Економіка сільського господарства: навч. посіб. ; за ред. В. К. Збарського, В. І. Мацибори*. Київ: Каравела, 2009. 264 с.
29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення/ Закон України №552-IX від 31 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
- 30.Головне управління статистики у Рівненській області. URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>

31. Розпорядження голови обласної адміністрації від 12.08.2021 № 610 "Про затвердження плану заходів на 2021 – 2023 роки з виконання в області завдань Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки". URL: <https://www.rv.gov.ua/vikonannya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki?v=612f7ef9e9a13>
32. Колісник Г.М. Економічна сутність витрат і управління ними. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 19.8. С. 252-258.
33. Рябенко Г.М., Резніченко Ю. С. Щодо економічної сутності витрат та їх класифікації інноваційна економіка 2013. 6 [44]. С. 319-321.
34. Свиноус І., Гавр О., Іванова Л. Економічний зміст витрат виробництва в системі управління сільськогосподарськими підприємствами. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 17. С. 17–21.
35. П(С)БО 16 «Витрати» Затверджено наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. URL: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO3.aspx>.
36. Державний комітет статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2021).
37. Бочкарьова Т.О., Р.О. Кулинич, Н.Г. Пігуль Показники рентабельності підприємств різних галузей України та шляхи підвищення їх рівня. Економіка і суспільство. 2017. Випуск № 10. С. 188-193.
38. Левкіна Р.В., Левкін А.В., Котко Я.Ю. Особливості ціноутворення на органічну аграрну продукцію. Вісник ХНТУСГ. 2016. Вип. 171. С. 26–34.
39. Довжик О.О. Аналіз особливостей ціноутворення в Україні та еквівалентність міжгалузевого товарообміну. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 15. С. 61–66.
40. Філатова А.В. Особливості ціноутворення на ринку посівного матеріалу кукурудзи. Економіка та держава. 2020. № 12. С. 134-138.

41. Гукалюк А.Ф. Моделювання процесу розробки оптимальної виробничої програми. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 9. С. 78-85.
42. Нужна С. А., Самарець Н. М. Оптимізація використання виробничих ресурсів підприємствами аграрного сектору. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2018. Том 28. № 4. С. 225—234.
43. Бродський Ю.Б., Данкевич В.Є. Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств. *ВІСНИК ЖДТУ*. 2011. № 1. С. 180-183.
44. Довба І.В., Сойма С.Ю. Особливості оптимізації управління бізнес-процесами підприємства та методи їх удосконалення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Економіка та суспільство. 2016. № 6. С. 130-133.
45. Дороженко Л.І. Сутність оптимізації витрат із застосуванням економіко-математичних методів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. Ч. 5. С. 228-231.
46. Сердюк В.Б. Застосування економіко-математичних методів для розв'язання економічних задач. *Економічний часопис*. 2014. № 1. С. 70-73.
47. Пономаренко Є. Аналіз динаміки формування виробничої програми машинобудівного підприємства в умовах ринкової економіки. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 266–268.
48. Горобець Н. М., Дьяченко Н. К. Економіко-математичні підходи до оптимізації виробничої програми аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 30–34.
49. Єгупов Ю. Розвиток підходів до формування виробничої програми підприємства. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3–4. С. 50-56.

50. Грановська В.Г. Формування стратегії підприємств аграрного сектору в умовах глобальної конкуренції. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 110. С. 308–312.
51. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 234 с.
52. Мізюк Б. М. Стратегічне управління. Львів: Магнолія, 2007. 392 с.
53. Кадирус І. Г., Донських А. С., Терещенко В. А. Формування стратегії розвитку аграрного підприємства. Ефективна економіка. № 7. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/66.pdf
54. Програма розвитку інвестиційної діяльності в Рівненській області на 2021 – 2023 роки. Схвалена головою адміністрації від 16 грудня 2020 р. № 769 URL: <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-programu-rozvitku-investicijnoyi-diyalnosti-v-rivnenskiy-oblasti-na-2021-2023-roki-769-2020>
55. Носова О.В. Інвестиційна привабливість підприємства / О.В. Носова // Стратегічні пріоритети. № 1 (2). 2007. С. 120-126.
56. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України. URL: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art...
57. Про охорону праці: Закон України // Відомості Верховної Ради України. 1992. №49. С.668 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
58. Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 29.08.2018 р. № 1240. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1090-18#Text>
59. Грибан В. Г., Негодченко О. В. Охорона праці. Навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

60. Пістун І.П., Березовецький А.П., Березовецький С.А. Охорона праці в сільському господарстві (рослинництво): навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2009. 368 с.
61. Пістун І.П., Березовецький А.П., Березовецький С.А. Охорона праці в сільському господарстві (тваринництво, птахівництво): навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2012. 368 с.
62. Ключка М., Власова Г. Оцінка рівня економічної безпеки аграрних підприємств. *Студентська молодь і науковий прогрес в АПК*: тези доп. Міжнар. студ. наук. форуму, 5-7 жовт. 2021 р. Львів, 2021. С. 220.
63. Сиротюк Г.В., Іванів І.І., Власова Г.В. Теоретичні основи формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2021: «Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств»*: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, ЛНАУ, Дубляни, 2-4 червня 2021 р. / за ред. проф. Г.В. Черевка. Львів: Галицька видавнича спілка, 2021 С. 50-53.

АНОТАЦІЯ

Досліджено сутність ефективності виробництва продукції, її види та резерви підвищення ефективності. Проаналізовано динаміку обсягів виробництва, реалізації продукції та економічну ефективність її виробництва. Проведено оптимізацію виробничої структури сільськогосподарського підприємства і доведено, що така оптимізація дозволяє найефективніше використати виробничий потенціал підприємства. Висвітлено особливості формування стратегії розвитку підприємств. Запропоновано напрями підвищення ефективності виробництва та механізм підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, ефективність виробництва, виробнича програма, оптимізація, стратегія розвитку, інвестиційна привабливість.

ANNOTATION

The essence of production efficiency, its types and reserves of efficiency increase are investigated. The dynamics of production volumes, sales and economic efficiency of its production are analyzed. The optimization of the production structure of the agricultural enterprise is carried out and it is proved that such optimization allows to use the production potential of the enterprise most effectively. The peculiarities of the formation of enterprise development strategy are highlighted. The directions of increase of production efficiency and the mechanism of increase of investment attractiveness of agricultural enterprises are offered.

Key words: agricultural enterprises, production efficiency, production program, optimization, development strategy, investment attractiveness.